

TECHNICKÁ UNIVERZITA V LIBERCI
Fakulta přírodovědně-humanitní
a pedagogická

Agrese a šikana na prvním stupni základních škol

Bakalářská práce

Studijní program: B7506 – Speciální pedagogika
Studijní obor: 7506R029 – Speciální pedagogika pro vychovatele
Autor práce: **Hana Denková**
Vedoucí práce: Mgr. Eliška Helikarová

ZADÁNÍ BAKALÁŘSKÉ PRÁCE

(PROJEKTU, UMĚLECKÉHO DÍLA, UMĚLECKÉHO VÝKONU)

Jméno a příjmení: **Hana Denková**
Osobní číslo: **P14000154**
Studijní program: **B7506 Speciální pedagogika**
Studijní obor: **Speciální pedagogika pro vychovatele**
Název tématu: **Agrese a šikana na prvním stupni základních škol**
Zadávací katedra: **Katedra sociálních studií a speciální pedagogiky**

Z á s a d y p r o v y p r a c o v á n í :

Cíl bakalářské práce: Komparace výskytu agresivity a šikany na prvním stupni základních škol na školách ve městech a na vesnicích.

Požadavky: Formulace teoretických východisek, příprava výzkumu, sběr dat, interpretace a vyhodnocení dat, formulace závěrů.

Metody: Dotazník, rozhovor.

Rozsah grafických prací:

Rozsah pracovní zprávy:

Forma zpracování bakalářské práce: **tištěná/elektronická**

Seznam odborné literatury:

ANTIER, Edwinge, 2004. Agresivita dětí. 1. vyd. Praha: Portál. ISBN 80-7178-808-2.

BENDL, Stanislav, 2003. Prevence a řešení šikany ve škole. 1. vyd. Praha: ISV. ISBN 80-86642-08-9.

FIELDOVÁ, Evelyn M., 2009. Jak se bránit šikaně. 1. vyd. Praha: Euromedia. ISBN 978-80-249-1176-2.

KOLÁŘ, Michal, 2001. Bolest šikanování. 1. vyd. Praha: Portál. ISBN 80-7178-513-X.

KOLÁŘ, Michal, 2011. Nová cesta k léčbě šikany. 1. vyd. Praha: Portál. ISBN 978-80-7367-871-5.

ŘÍČAN, Pavel, 1995. Agresivita a šikana mezi dětmi. Jak dát dětem ve škole pocit bezpečí. 1. vyd. Praha: Portál. ISBN 80-7178-049-9.

ŘÍČAN, Pavel, JANOŠOVÁ, Pavlína, 2010. Jak na šikanu. 1. vyd. Praha: Grada Publishing. ISBN 978-80-247-2991-6.

SVOBODA, Jan, 2014. Agrese a agresivita v předškolním a mladším školním věku. 1. vyd. Praha: Portál. ISBN 978-80-262-0603-3.

Vedoucí bakalářské práce:

Mgr. Eliška Helikarová

Katedra sociálních studií a speciální pedagogiky

Datum zadání bakalářské práce: **22. dubna 2016**

Termín odevzdání bakalářské práce: **29. dubna 2017**

prof. RNDr. Jan Pícek, CSc.
děkan

PaedDr. ICLic. Michal Podzimek, Th.D, Ph.D.
vedoucí katedry

V Liberci dne 22. dubna 2016

Prohlášení

Byla jsem seznámena s tím, že na mou bakalářskou práci se plně vztahuje zákon č. 121/2000 Sb., o právu autorském, zejména § 60 – školní dílo.

Beru na vědomí, že Technická univerzita v Liberci (TUL) nezasahuje do mých autorských práv užitím mé bakalářské práce pro vnitřní potřebu TUL.

Užiji-li bakalářskou práci nebo poskytnu-li licenci k jejímu využití, jsem si vědoma povinnosti informovat o této skutečnosti TUL; v tomto případě má TUL právo ode mne požadovat úhradu nákladů, které vynaložila na vytvoření díla, až do jejich skutečné výše.

Bakalářskou práci jsem vypracovala samostatně s použitím uvedené literatury a na základě konzultací s vedoucím mé bakalářské práce a konzultantem.

Současně čestně prohlašuji, že tištěná verze práce se shoduje s elektronickou verzí, vloženou do IS STAG.

Datum: 26.6.2014

Podpis:

Poděkování

Ráda bych poděkovala Mgr. Elišce Helikarové za vedení bakalářské práce a odborné konzultace. Chtěla bych poděkovat rodině a přátelům za podporu při studiu. A v neposlední řadě bych ráda poděkovala Martině Kaprové a Monice Kurkové za konzultaci při formálním zpracování práce.

Anotace

Bakalářská práce se zabývá agresí a šikanou na prvním stupni základních škol. Teoretická část popisuje jednotlivé pojmy související s touto problematikou, příčiny a směry agrese, šikanu, její druhy a formy, vývojová stadia šikany a její prevenci.

Praktická část práce pomocí dotazníku zjišťuje povědomí o této problematice a zjišťuje i reálnou zkušenost žáků s agresí a šikanou na škole na vesnici a ve velkém městě. Pro sběr byl použitý dotazník a metoda kvantifikovaného výzkumu.

Klíčová slova

agrese, agresivita, agresivní chování, šikana, druhy a formy šikany, aktéři šikany, prevence šikany

Annotation

The bachelor thesis deals with aggression and bullying at Primary Schools. The theoretical part describes individual concepts related to this issue, causes and directions of aggression, bullying, its types and forms, the development stages of bullying and its prevention.

The practical part of the document finds out by using questionnaire is a survey of the issue and the real experience of pupils with aggression and bullying at school in the village and in the big city. The questionnaire and the method of quantified research were used for collection.

Keywords

Aggression, aggressive behaviour, bullying, types and forms of bullying, actors of bullying, prevention of bullying

Obsah

Seznam tabulek	9
Seznam grafů	11
Úvod	13
I TEORETICKÁ ČÁST	14
1 Agrese	14
1.1 Definice agrese	14
1.2 Výskyt a příčiny agrese	17
1.2.1 Neurobiologie agrese	18
1.2.2 Vlivy prostředí	19
1.3 Funkce agrese	20
1.3.1 Posunout hranice	20
1.3.2 Zajistit aktivitu	20
1.3.3 Ochrana a obrana vlastního psychického i fyzického území	21
1.4 Směry agrese	21
1.4.1 Agrese vybitá na neživém předmětu	21
1.4.2 Agrese vybitá na zvířeti	22
1.4.3 Autoagrese	23
1.5 Dělení agresí	23
2 Šikana	25
2.1 Definice šikany	25
2.2 Druhy šikany	27
2.2.1 Fyzická agrese a používání zbraní	27
2.2.2 Slovní agrese a zastrašování zbraněmi	28
2.2.3 Krádeže, ničení a manipulace s věcmi	28
2.2.4 Násilné a manipulativní příkazy	28
2.2.5 Zraňování izolací, oklikou a „uměleckými“ výtvary	29
2.2.6 Trojdimensionální členění	29
2.3 Formy šikany	30
2.4 Co je a co není šikana? Rozdíl mezi šikanováním a škádlením	30
2.5 Vývojová stádia šikany	33
2.5.1 Ostrakismus	33
2.5.2 Fyzická agrese a psychická manipulace	33
2.5.3 Vytvoření jádra	34
2.5.4 Vytváření norem	35
2.5.5 Totalita neboli dokonalá šikana	36
2.6 Aktéři šikany	36
2.6.1 Agresoři	36
2.6.2 Oběť	37
2.6.3 Rodiče oběti	39
2.6.4 Rodiče agresorů	39
2.6.5 Pedagog	40
2.7 Prevence šikany	40
2.7.1 Na úrovni školy jako celku	40
2.7.2 Na úrovni jednotlivých tříd	41
2.7.3 Na úrovni jednotlivců	42
2.8 Šikana z právního hlediska	42
II PRAKTICKÁ ČÁST	44
3 Agrese a šikana na základních školách	44
3.1 Cíl a hypotézy	44
3.2 Zkoumaný vzorek	44
3.3 Metoda výzkumu	44
4 Analýza výsledků	45
5 Shrnutí	79
6 Navrhovaná opatření	80

7	Diskuze	81
	Závěr.....	82
	Seznam použitých zdrojů	83
	Příloha	84
	<i>Dotazník</i>	<i>84</i>

Seznam tabulek

Tab. 1	Základní formy šikany	30
Tab. 2	Rozdíl mezi šikanováním a škádlením	32
Tab. 3	Znalost pojmu agrese – porovnání podle škol	45
Tab. 4	Znalost pojmu agrese – porovnání podle pohlaví	46
Tab. 5	Zdroj získaných informací – porovnání podle škol	46
Tab. 6	Zdroj získaných informací – porovnání podle pohlaví	48
Tab. 7	Význam pojmu agrese – porovnání podle škol	48
Tab. 8	Význam pojmu agrese – porovnání podle pohlaví	50
Tab. 9	Znalost pojmu šikana – porovnání podle škol	51
Tab. 10	Znalost pojmu šikana – porovnání podle pohlaví	51
Tab. 11	Zdroj získaných informací – porovnání podle škol	52
Tab. 12	Zdroj získaných informací – porovnání podle pohlaví	53
Tab. 13	Význam pojmu šikana – porovnání podle škol	54
Tab. 14	Význam pojmu šikana – porovnání podle pohlaví	55
Tab. 15	Vlastní reálná zkušenost s agresivním chováním – porovnání podle škol	56
Tab. 16	Vlastní reálná zkušenost s agresivním chováním – porovnání podle pohlaví	56
Tab. 17	Specifikace reálné zkušenosti – porovnání podle škol	57
Tab. 18	Specifikace reálné zkušenosti – porovnání podle pohlaví	58
Tab. 19	Vlastní reálná zkušenost se šikanou – porovnání podle škol	59
Tab. 20	Vlastní reálná zkušenost se šikanou – porovnání podle pohlaví	59
Tab. 21	Specifikace reálné zkušenosti – porovnání podle škol	60
Tab. 22	Specifikace reálné zkušenosti – porovnání podle pohlaví	61
Tab. 23	Reakce okolí na vzniklou situaci – porovnání podle škol	62
Tab. 24	Reakce okolí na vzniklou situaci – porovnání podle pohlaví	62
Tab. 25	Zaznamenání šikany pohledem žáků – porovnání podle škol	63
Tab. 26	Zaznamenání šikany pohledem žáků – porovnání podle pohlaví	64
Tab. 27	Ohodnocení situace: Náhodné shoení věcí z lavice na zem – porovnání podle škol	65
Tab. 28	Ohodnocení situace: Ojedinéle vzetí mých věcí druhým bez dovolení – porovnání podle škol	65
Tab. 29	Ohodnocení situace: Nadávky na moji osobu – porovnání podle škol	66
Tab. 30	Ohodnocení situace: Urážky na adresu mojí rodiny – porovnání podle škol	67
Tab. 31	Ohodnocení situace: Vysmívání se mému neúspěchu – porovnání podle škol	67
Tab. 32	Ohodnocení situace: Zastrášování – porovnání podle škol	68
Tab. 33	Ohodnocení situace: Fackování – porovnání podle škol	68
Tab. 34	Ohodnocení situace: Schování peněženky, klíčů – porovnání podle škol	69
Tab. 35	Ohodnocení situace: Opakované vzetí svačiny nebo pomůcek – porovnání podle škol	69
Tab. 36	Ohodnocení situace: Postrčení při kolektivní hře na tělocviku – porovnání podle škol	70
Tab. 37	Vlastní reálná zkušenost s agresivitou nebo šikanou – porovnání podle škol	71
Tab. 38	Vlastní reálná zkušenost s agresivitou nebo šikanou – porovnání podle pohlaví	71
Tab. 39	Specifikace reálné zkušenosti – porovnání podle škol	73
Tab. 40	Specifikace reálné zkušenosti – porovnání podle pohlaví	74
Tab. 41	Reakce na vzniklou situaci – porovnání podle škol	75
Tab. 42	Reakce na vzniklou situaci – porovnání podle pohlaví	76

Tab. 43	Sdílení pocitů a dojmů ze vzniklé situace – porovnání podle škol	77
Tab. 44	Sdílení pocitů a dojmů ze vzniklé situace – porovnání podle pohlaví	78

Seznam grafů

Graf 1	Znalost pojmu agrese – porovnání podle škol	45
Graf 2	Znalost pojmu agrese – porovnání podle škol	45
Graf 3	Znalost pojmu agrese – porovnání podle pohlaví	46
Graf 4	Zdroj získaných informací – porovnání podle škol	47
Graf 5	Zdroj získaných informací – porovnání podle škol	47
Graf 6	Zdroj získaných informací – porovnání podle pohlaví	48
Graf 7	Význam pojmu agrese – porovnání podle škol	49
Graf 8	Význam pojmu agrese – porovnání podle škol	49
Graf 9	Význam pojmu agrese – porovnání podle pohlaví	50
Graf 10	Znalost pojmu šikana – porovnání Graf 11 Znalost pojmu šikana – porovnání	51
Graf 12	Znalost pojmu šikana – porovnání podle pohlaví	51
Graf 13	Zdroj získaných informací – porovnání podle škol	52
Graf 14	Zdroj získaných informací – porovnání podle škol	52
Graf 15	Zdroj získaných informací – porovnání podle pohlaví	53
Graf 16	Význam pojmu šikana – porovnání podle škol	54
Graf 17	Význam pojmu šikana – porovnání podle škol	54
Graf 18	Význam pojmu šikana – porovnání podle pohlaví	55
Graf 19	Vlastní reálná zkušenost s agresivním Graf 20 Vlastní reálná zkušenost s agresivním	56
Graf 21	Vlastní reálná zkušenost s agresivním chováním – porovnání podle pohlaví	56
Graf 22	Specifikace reálné zkušenosti – porovnání podle škol	57
Graf 23	Specifikace reálné zkušenosti – porovnání podle škol	57
Graf 24	Specifikace reálné zkušenosti – porovnání podle pohlaví	58
Graf 25	Vlastní reálná zkušenost se šikanou Graf 26 Vlastní reálná zkušenost se šikanou	59
Graf 27	Vlastní reálná zkušenost se šikanou – porovnání podle pohlaví	59
Graf 28	Specifikace reálné zkušenosti – porovnání podle škol	60
Graf 29	Specifikace reálné zkušenosti – porovnání podle škol	60
Graf 30	Specifikace reálné zkušenosti – porovnání podle pohlaví	61
Graf 31	Specifikace reálné zkušenosti Graf 32 Specifikace reálné zkušenosti	62
Graf 33	Reakce okolí na vzniklou situaci – porovnání podle pohlaví	62
Graf 34	Zaznamenání šikany pohledem žáků – porovnání podle škol	63
Graf 35	Zaznamenání šikany pohledem žáků – porovnání podle škol	63
Graf 36	Zaznamenání šikany pohledem žáků – porovnání podle pohlaví	64
Graf 37	Ohodnocení situace: Náhodné shoení věcí z lavice na zem – porovnání podle škol	65
Graf 38	Ohodnocení situace: Ojedinelé vzetí mých věcí druhým bez dovolení – porovnání podle škol	66
Graf 39	Ohodnocení situace: Nadávky na moji osobu – porovnání podle škol	66
Graf 40	Ohodnocení situace: Urážky na adresu méj rodiny – porovnání podle škol	67
Graf 41	Ohodnocení situace: Vysmívání se mému neúspěchu – porovnání podle škol	67
Graf 42	Ohodnocení situace: Zastrásování – porovnání podle škol	68
Graf 43	Ohodnocení situace: Fackování – porovnání podle škol	68
Graf 44	Ohodnocení situace: Schování peněženky, klíčů – porovnání podle škol	69
Graf 45	Ohodnocení situace: Opakované vzetí svačiny nebo pomůcek – porovnání podle škol	69
Graf 46	Ohodnocení situace: Postrčení při kolektivní hře na tělocviku – porovnání podle škol	70

Graf 47	Vlastní reálná zkušenost s agresivitou	Graf 48	Vlastní reálná zkušenost s agresivitou	71
Graf 49	Vlastní reálná zkušenost s agresivitou nebo šikanou – porovnání podle pohlaví			71
Graf 50	Specifikace reálné zkušenosti – porovnání podle škol			73
Graf 51	Specifikace reálné zkušenosti – porovnání podle škol			73
Graf 52	Specifikace reálné zkušenosti – porovnání podle pohlaví			74
Graf 53	Reakce na vzniklou situaci – porovnání podle škol			75
Graf 54	Reakce na vzniklou situaci – porovnání podle škol			75
Graf 55	Reakce na vzniklou situaci – porovnání podle pohlaví			76
Graf 56	Sdílení pocitů a dojmů ze vzniklé situace – porovnání podle škol			77
Graf 57	Sdílení pocitů a dojmů ze vzniklé situace – porovnání podle škol			77
Graf 58	Sdílení pocitů a dojmů ze vzniklé situace – porovnání podle pohlaví			78

Úvod

Ač se o agresi a šikaně mezi dětmi hovoří spíše v posledních letech, tyto jevy se vyskytovaly a vyskytují v kolektivu dětí a dospívajících od nepaměti. Ne vždy se o nich ale hovořilo a smělo otevřeně hovořit. Dnešní společnost klade na osobnost jedince vysoké nároky od útlého věku. Ne vždy jsou ale děti připravené výzvám čelit a nezřídka si zklamání a frustraci vybíjí na něčem nebo někom jiném. Úkolem dospělých (zejména rodiny a pedagogů) je jejich negativní pocity rozpoznat, zjistit příčinu a přeměřovat je do pozitivní roviny (například realizace ve sportu).

Obětí šikany se může stát kterékoliv dítě, bez ohledu na své přičinění. Pokud se včas nezakročí a agresor není eliminován, může si oběť nést psychické následky po celý život.

Na pedagogy a vychovatele ve školách, vedoucí volnočasových aktivit, trenéry sportovních klubů je kladena zodpovědnost za dítě, rozvoj jeho individuality, jeho duševní a tělesné zdraví a v neposlední řadě i za jeho bezpečnost. Dítě by ze strany blízkých dospělých (které dobře zná) mělo cítit důvěru a oporu, nemělo by mít obavy svěřit se jim se svými problémy a požádat je o pomoc.

V prvních pasážích teoretické části je definována agrese a s ní související pojmy, následuje popis pojmu šikana a rozbor jejích druhů a forem.

Praktická část ověřuje hypotézy pomocí výzkumného vzorku žáků dvou základních škol a analýze vyplněných dotazníků.

I TEORETICKÁ ČÁST

1 Agrese

1.1 Definice agrese

Psychologický slovník definuje agresi jako útočné a výbojné jednání, projev nepřátelství vůči určitému objektu, úmyslný útok na překážku, osobu, předmět stojící v cestě k uspokojení potřeby (reakce na frustraci); biologicky jakákoliv fyzická akce nebo hrozba akcí, kterou jednatel zmenšuje svobodu nebo genetickou způsobilost jiného jednatel. Agrese může být buď potlačena a projevit se krátkodobě podrážděností nebo dlouhodobě psychosomatickými důsledky a být přesunuta, ritualizována nebo symbolizována anebo se projevit otevřeně. U člověka jsou rozlišovány čtyři stupně agrese – afekt katarzní, agresivita, chování agresivní, imitace agrese (Hartl, Hartlová 2015, s. 22).

Afekt katarzní – očistný afekt, který prostřednictvím hněvu a obdobných emočních projevů uvolní psychické napětí agresivně nabitě osoby (Hartl, Hartlová 2015, s. 19).

Agresivita – útočnost. V etologii tendence k hrozbě nebo útočnému jednání, vůči druhému jedinci vlastního druhu nebo jiného druhu. Převážně jde o získání potravy, pohlavního partnera, teritoria nebo postavení v hierarchii skupiny. V přírodě usměrňuje počet příslušníků druhu, rozmístění, výběr nejvhodnějších jedinců pro rozmnožování a nejvhodnějších vůdců skupiny. Obvykle se nepoužívá nejsilnějších zbraní (nejde o zabití nebo zmrzačení soupeře), jejich použití je pouze naznačeno.

U člověka může jít o:

- reakci na pocit osobního ohrožení,
- trvalejší osobnostní rys,
- symptom duševní poruchy nebo duševní choroby, příčinou často frustrace, úzkost, vnitřní napětí.

Agresivita se může projevovat skrytě, ve fantazii a myšlení, otevřeně sociálně tolerovanými formami (vyhrocené sportovní fandovství, posměch, kritické postoje projevované k okolí a veřejným institucím, soutěživé prosazování kariéry) (Hartl, Hartlová 2015, s. 23).

Chování agresivní – v živočišné říši takové chování, které vede k útoku na členy vlastního druhu nebo jiného, nejčastěji při získávání potravy, obraně teritoria, získávání sexuálního partnera či vlastní obraně. U člověka může být agresivní chování vyvoláno i nedostatkem asertivity. Proto jedinec vyjadřuje své pocity a názory nepřátelským, výhružným způsobem a přitom opomíjí práva a city druhých. Rozlišuje chování agresivní přímé (slovní útoky, urážky, výhružná gesta) a nepřímé (sarkasmus, ironie, pohrdání) (Hartl, Hartlová 2015, s. 212).

Imitace agrese – kopírování agrese viděné u druhých. Sledování agresivního chování dětmi zvyšuje pravděpodobnost jeho výskytu, zvláště jde-li o posilování nahodilými událostmi a imitování živého modelu. Ke zvláště silné imitaci agrese dochází u dětí, které jejich rodiče krutě trestají (Hartl, Hartlová 2015, s. 225).

Prof. Vágnerová popisuje agresi jako úmyslné jednání, jehož cílem je ublížit živým bytostem nebo poškodit neživý objekt, chybění ohledu a lhostejnost k jejím důsledkům. Může jít o reálný nebo symbolický útok (v podobě nadávek, bití, omezování, ničení). V případě impulzivního násilného chování může úmysl chybět. Pojem agresivita znamená tendenci k násilnému chování, termín agrese charakterizuje reálný projev.

Agrese je běžnou variantou lidského chování. Pokud ale její intenzita překročí hranice stanovené právními nebo sociálními normami, jestli je nepřiměřená situaci či vyvolávajícím podnětům, stává se agrese problémem. Předpoklad k bojovnému jednání nehodnotíme jen negativně. Socializovanou variantu, která respektuje společenská pravidla, označujeme jako asertivitu.

Agresivní jednání může být cílem i prostředkem k dosažení žádoucího uspokojení. Může být ale i reakcí na stresující situaci, řešením problému útokem na překážku nebo zdroj ohrožení (případně cokoliv, co se tak může jevit, např. i na úplně náhodný objekt, který poslouží k odreagování nepříjemných pocitů) (Vágnerová 2014, s. 699).

PhDr. Svoboda definuje agresi jako projev vitální síly. Každý organismus je vitální, jinak by ztratil možnost své existence. Obecně lze říci, že každý lidský jedinec (a každý jiný živý tvor) je vitální a tak i potenciálně agresivní. Snaha vymýtit agresi je naivní – znamenalo by to zlikvidovat vitální sílu. Smysluplné je pokusit se vitální sílu směřovat, aby svými důsledky

nepůsobila destruktivně, aby agresivita byla plodnou. Mezi významem slov „vývoj“ a „pokrok“ je značný rozdíl. Vývoj nelze zastavit, děje se neustále a vliv člověka na jeho směřování nemusí být zásadní. Člověk může být jen v roli svědka (např. u vývoje počasí, mořských vln a dalších přírodních jevů a dějů). Do některých jevů a dějů člověk vstupuje zásadně a pak mají velký cíl. Pokud je cíl naplňován, označujeme vzniklé za pokrok. K zajištění pokroku využíváme agresi (v minulých i současných letech) a to na osobní úrovni (zajištění osobního pokroku pro svůj zisk) a i na celospolečenské úrovni, pro zajištění pokroku celého lidstva (nadměrný rybolov, kácení lesů a jiné). Na úrovni jedince a jeho pokroku také agresi využíváme v plné míře, kdy se přirozenou rivalitu pokoušíme ohraničit pravidly a tím vytváříme soutěže v čemkoli a pro kohokoli. Cílem je regulovat agresi pro dosažení pokroku, pro posouvání hranic k lepšímu. Dodržování pravidel tak hraje zásadní roli na úrovni osobní i společenské, stejně jako respekt k přírodním zákonitostem a souvislostem na globální úrovni.

Agrese je také stereotyp, který charakterizuje člověka. Každý člověk v sobě nese vlastní subjektivní stupňování svého agresivního chování. Prvním subjektivním projevem je často výraz v obličeji, dále gesto (nebo jeho naznačení), které následuje tón slovního vyjádření (může mít například formu konstativní, sarkastickou, ironickou nebo jinou). Tón hlasu však jasně naznačuje stupňující se agresi. Nástup agrese lze sledovat, lze popsat a řešit ve smyslu odklonu v pravém okamžiku. Pokud odklon nenastane, je nutné očekávat agresivní projev (ihned nebo s časovou prodlevou), pokud jedinec není dítě a nástup vlastní agresivity zvládá.

Slovo agrese pochází z latinského výrazu ad-gredior, který překládáme jako přiblížit se, přibližovat se, jít na nějaké místo, zmocnit se nějakého místa, zničit nějaké místo, osobu, bytost. Stupňování výrazu se jeví zcela podstatné a je důležité pro pochopení pravého obsahu pojmu (Svoboda 2014, s. 39 - 40).

PhDr. Martínek vymezuje agresivitu jako útočnost, postoj nebo vnitřní pohotovost k agresi. V širším pojetí agresivita označuje schopnost organismu mobilizovat síly k zápasu o dosažení určitého cíle a schopnost vzdorovat těžkostem. Každý člověk je vybavený určitou mírou agresivity, jinak by neměl ve společnosti šanci na přežití.

Osoba s vysokou mírou agresivity je náchylná k agresivnímu jednání v různých situacích a se svojí agresivitou těžce bojuje, protože ovládá její život a způsobuje závažné

komplikace v mezilidské komunikaci. Impulzivně reaguje i na podněty, které by jiný člověk přešel bez povšimnutí nebo by se jim zasmál. Osoby s vysokou mírou impulzivity mají také větší sklony k urážlivosti, vztahovačnosti a komunikace s nimi často bývá obtížná. Můžou trpět i tím, že je okolí považuje za nebezpečné, neschopné domluvy a odtahuje se od nich.

Člověk s nízkou mírou agresivity je naopak většinou ve vypjatých situacích schopen kompromisu, dohody a smíru. Okolí ho považuje za diplomatického, komunikativního a společenského.

Vnější okolnosti nás můžou donutit k použití agrese v našem chování (v osobním nebo profesním životě). Pokud je agresivita přijatelná, může posloužit k posílení autority, sebevědomí a může mít vlastně pozitivní vliv.

Agrese znamená výpad, útok, jednání, jímž se projevuje násilí vůči některému objektu nebo nepřátelství a útočnost s výrazným záměrem ublížit. Nejjednodušší, avšak velice obecnou definicí je, že agrese je projev agresivity v chování jedince (Martínek 2009, s. 10).

Agrese je takové jednání, které je provedeno se záměrem ublížit nějaké osobě nebo ji přimět k tomu, aby vyhověla. Mimo fyzické agrese může jít o psychická nebo emocionální zranění, např. zastrašování, zostouzení, vyhrožování apod. (Čermák in Martínek 2009, s. 10).

Někteří lidé chápou agresi jako chování, které není v souladu se schvalovanými pravidly dané společnosti. V tomto smyslu hrají důležitou roli sociokulturní tradice dané společnosti – co je v jedné zemi považováno za normu, může být v jiné zemi považováno za silně agresivní akt (Martínek 2009, s. 10).

Edwige Antier říká, že agresivita je součástí lidské přirozenosti a hraje velkou roli ve vývoji dítěte. Stejně velkou roli jako láska. Vnitřní prudkost dodává dítěti energii a motivaci, které jsou nezbytné k sebepřekonávání. Úkolem výchovy není agresivitu zcela odstranit, ale usměrnit ji, aby bylo možné mobilizovat tuto energii pro dosažení pozitivních cílů pro sebe i pro ostatní (Antier 2004, s. 9).

1.2 Výskyt a příčiny agrese

Popsat a určit četnost výskytu agresivního jednání je obtížné zejména proto, že není jednoznačně stanovena hranice mezi společensky nepřijatelnou agresí a asertivitou. Hranice není ve všech společnostech stejná, její vymezení je sociokulturně podmíněné a v průběhu času se mění (stejně jednání nemusí být vždy hodnoceno jako agrese). Sklon k agresi bývá

podmíněn multifaktoriálně, závisí na vrozených dispozicích, získaných zkušenostech i aktuálních podnětech. Jedná se o dílčí faktory zvyšující riziko agresivního způsobu reagování. Lidé mají vrozené dispozice k agresivnímu chování – jsou užitečné k zajištění a obraně vlastního teritoria, k vytvoření společenské hierarchie a k uchování její stability. Ale sklon k násilnému reagování není u všech osob ani v různých společenstvích stejný. Je rozdílný vzhledem k historii a sociokulturní tradici společnosti, ke které patří a kde byli v minulosti vlivem pozitivní selekce zvýhodňováni jedinci s určitými předpoklady a tím i jejich četnost v dalších generacích (úspěšní jedinci snáze přežili a měli více potomků).

Rozdíly mezi jednotlivci existují i v rámci jedné skupiny populace. Nejvíce osob má průměrnou dávku předpokladů k agresi (vztaženo k normě dané populace), extrémní varianty jsou vzácnější. Heritabilita agresivity je relativně vysoká, pohybuje se většinou mezi hodnotami 0,40 – 0,60. Sklon k agresi je poměrně stabilní osobnostní rys, který může být posilován nepříznivými vlivy prostředí (Vágnerová 2014, s. 700).

1.2.1 Neurobiologie agrese

Změny v korových a podkorových oblastech a narušení jejich interakce mohou ovlivnit sklon k agresi. Prefrontální kůra a její kontrolní systémy, které regulují vliv podnětů z limbického systému (zejména amygdaly), jsou důležité pro vznik pohotovosti k násilnému reagování. Určitá oblast nefrontální kůry je důležitá pro sociální orientaci a regulaci reaktivní agrese. Amygdala je primárním detektorem ohrožení a podílí se na vyvolání agresivní reakce. Pokud je amygdala aktivována, vysílá signály do oblasti hypotalamu a do kůry čelního laloku a tak reguluje (zesiluje nebo zeslabuje) signál ohrožení. Můžeme zjednodušeně konstatovat, že narušení koordinace emočního a racionálního hodnocení (a tím související regulace chování) vede k agresi (Blair, Taylor in Vágnerová 2014, s. 701). Agresivní chování není geneticky determinováno přímo, ale prostřednictvím funkcí, které ovládají kognitivní a emotivní projevy (Retz a Rösler in Vágnerová 2014, s. 701).

Z pohledu dispozice k agresivnímu reagování jsou důležité geny, které ovlivňují metabolismus serotoninu a dopaminu. Serotonin je klíčovým modulátorem emočního prožívání, utlumuje tendenci k agresi. Napomáhá a posiluje kontrolní a regulační působení nefrontální kůry. Když nefunguje standardním způsobem (nebo je ho nedostatek), dochází k nárůstu agresivity. Působení serotoninu je regulováno mnoha geny, které ovlivňují jeho transport, syntézu, receptci a rozklad. Dysfunkce serotoninového systému je považována za

příčinu impulzivní agresivity hyperaktivních dětí. Změny v hustotě serotoninových receptorů můžou být navozeny i sociálními podněty (jejich nárůst by vedl k poklesu agresivity).

Dopamin ovlivňuje míru aktivity, nabuzení a potřebu nových a vzrušujících zážitků – je hlavním aktivizačním činitelem agrese. Stejně jako u serotoninu, i působení dopaminu je regulováno mnoha geny. Z výzkumu možných vlivů variability genů dopaminových receptorů a přenašečů (Guo in Vágnerová 2014, s. 702) na závažnou násilnou trestnou činnost adolescentů vyplývá, že dispozici k agresivnímu reagování posilují určité alely genu pro dopaminový receptor DRD2 (nejvíce kombinace alely A1 a A2 – mluvíme o heteróze).

Dalším faktorem, který zvyšuje pohotovost k násilnému chování je užívání psychoaktivních látek, zejména alkoholu a některých nealkoholových drog. Jejich působením bývá omezena kontrola vlastního jednání a snížení citlivosti k utrpení oběti. Může jít i o akutní intoxikaci, nemusí se jednat o dlouhodobé důsledky užívání alkoholu či drog (Vágnerová 2014, s. 702 - 703).

1.2.2 Vlivy prostředí

Sklon k agresivnímu reagování může ovlivňovat (posilovat i tlumit) prostředí, zejména jeho sociální složka a to skrze instrumentální učení, nápodobou nebo identifikací. Rodina je nejvýznamnějším zdrojem rané zkušenosti. Dítě se učí nápodobou, respektive na základě identifikace - dělá to, co vidí u ostatních, hlavně u osobně významných autorit se kterými se ztotožňuje. Rozvoj agresivních tendencí je závislý i na stylu výchovy.

Jedince ovlivňují i další sociální skupiny, do nichž patří a jejich normy a hodnoty. Tento systém tvoří komplex zábran proti nežádoucímu chování a současně vymezuje to, co je akceptováno. Hodnotové a normativní systémy se liší – některé mohou být značně tolerantní a někde může být agrese považována až za žádoucí. Pokud se liší pravidla skupiny a majoritní společnosti, musí jedinec své chování diferencovat podle toho, kde právě je. Když je pro něj příslušnost ke skupině důležitá, mohou její pravidla převládnout nad obecnými hodnotami a normami. Schvalování agresivního jednání sklon k agresivním projevům posiluje. Takové skupiny budou přitahovat jedince, kteří mají k agresivnímu chování větší dispozice. Na rozvoji agresivity se spolupodílí i celkové společenské klima a odráží se v něm předchozí historie a současné vlivy, které podporují určité postoje a chování.

Spouštěčem agresivního jednání může být aktuální situace nebo určité prostředí (např. nadměrné nakupení lidí, nejasnost a nepřehlednost situace, chybní pravidel nebo naopak striktní řád a příliš rigidní hierarchie). Tendenci agresivní reakce ovlivňuje i aktuální stav

jedince. Posiluje jí míra subjektivní zátěžovosti dané situace, frustrace a stresu, který přináší na úrovni psychické (ohrožující útok, útok snižující sebeúctu) nebo somatické (bolest, nadměrné vyčerpání) (Vágnerová 2014, s. 704).

1.3 Funkce agrese

Agrese není nic mimořádného, zbytečného ani nesmyslného. Agrese je logickým projevem vitální síly a má své významné funkce, které naplňují záměr jedince, nezávisle na jeho věku.

1.3.1 Posunout hranice

Posunout hranice je nejčastějším cílem agrese. Jedná se o zvětšení stávajícího psychického nebo fyzického prostoru, rozšíření teritoria svého vlivu. Dítěti nestačí jeho dětský pokoj, za svůj chce považovat celý byt. Starší dítě nechce „jen být s maminkou a tu mít pro sebe“, snaží se do svého „psychického teritoria“ zahrnovat i další osoby, případně jiné osoby naopak vytěsnit. Toto chování řídí agrese a takové chování působí konflikty. Konflikty se vyřeší kompromisem nebo s pocitem vítězství či prohry zúčastněných stran (Svoboda 2014, s. 40).

1.3.2 Zajistit aktivitu

Člověk potřebuje činnost, je bytost aktivní. Není schopen být nečinným. Pokud nemůže realizovat nějakou aktivitu fyzicky, začne alespoň horečnatě „myslet“ a tím si jeho organismus vytvoří problém. Vytvoří si zdroj, přes který může vyjadřovat svou aktivitu. Malé dítě tuto možnost postrádá a tak svou aktivitu vyjadřuje především fyzicky – pohybem, činnostmi. Pokud lidský organismus nemá dostatek podnětů k vyjadřování své vitální síly, postrádá prostor nebo dispozice k vytváření podnětů dostatečné intenzity, je podrážděný, je vyveden z rovnováhy a hledá je. Hledání má jasný cíl – zajistit si podnět. My ostatní takové chování nazveme „provokování okolí“. Neuvědomíme si, že jde vlastně o pokus zachránit se. Jestliže se jedinci nepodaří vytvořit vnější podnět a zůstane jeho podráždění, dojde k přesměrování oné potencionální energie agrese ze směru „ven z jedince k podnětům“ směrem dovnitř, „do sebe“. To vyvolá celou řadu nepříjemných stavů, nálad a může vyústit až k depresivním stavům (Svoboda 2014, s. 41).

1.3.3 Ochrana a obrana vlastního psychického i fyzického území

Zásadní hranicí člověka je tělo. Rodíme se plně závislí na tom, aby se „našich hranic“ ostatní dotýkali. Učí nás tím, kde máme tělesné hranice a jejich existenci si uvědomujeme také díky pocitům, libým i nelibým, za pomoci bolesti a stejně tak díky příjemným pocitům, které nám již jako velmi malým dětem kontakt přináší. Zvyky, návyky, zlozvyky, stereotypy a rituály vytvářejí hranice ze společenského hlediska. Úzce navazují na prostředí, ve kterém vyrůstáme, a jsou součástí všech stupňů socializace. Jejich narušení vede k obranné reakci, kterou často nazýváme agrese. Obecně můžeme konstatovat, že obranné agresivní chování je logickým vyústěním děje a vzniká zcela přirozeně v situacích, kdy je bez přípravy ohroženo naše psychické nebo fyzické území. Úroveň a forma obrany (nazývané agresí) závisí na věku, dispozicích a možnostech. Vždy však musí nastat tato obrana - buď v některé z pasivních až sebedestruktivních forem nebo ve formách expanzních, které ohrožují okolí bránícího se jedince. Jestliže je naše tělesné teritorium narušeno bez výzvy a možnosti obrany, hovoříme o zneužití, případně o znásilnění. Mnohé osoby (zejména ženy) jsou běžně znásilňovány i v legalizovaných vztazích, ať se děje proti jejich vůli a ze „společenské nutnosti“. Pár si neuvědomuje hlubokou destruktivitu, kterou tento stereotyp pomalu přináší ve formě nemocí a psychických propadů, které nejsou náhlé a tedy ani včas pozorovatelné (Svoboda 2014, s. 41).

1.4 Směry agrese

Podle Martínka mezi pedagogickou veřejností převládá představa, že agrese je jev, kdy jedno dítě zaútočí vůči druhému, případně dítě zaútočí na dospělého. Často tomu tak je, ale nemusí to být pravidlem.

Autor rozlišuje:

- agrese vybitou na neživém předmětu
- agrese vybitou na zvířeti
- autoagresi (fyzické týrání, psychické týrání, psychické zanedbávání)

1.4.1 Agrese vybitá na neživém předmětu

Agrese vybitá na neživém předmětu je ve školním prostředí velmi častým směrem – terčem útoku se stává pravítko, sešit, nebo třeba školní vybavení (podrápané a rozbité lavice, rozkopnuté skříňky apod.) Neživý předmět se stane prostředkem uvolnění agresora. Často tím

ale jedinec navenek dokazuje svou fyzickou sílu a prezentuje se tak před ostatními spolužáky. Takovými „ničiteli“ se většinou stávají jedinci s nižším sebevědomím, kteří se neumí před ostatními předvést jinak – pozitivním způsobem. Tento směr agrese může být zastrašováním ostatních, ale může být využit jako terapeutický prostředek u emocionálních agresí.

S výše popsaným jednáním se setkáváme již v mateřských školách (úmyslné poškození nebo rozbítí hračky). Situace se často řeší tak, že tatínek musí doma hračku opravit (nebo koupit novou) a tím se přenáší zodpovědnost za poškození na dospělé osobu. Dítě většinou situaci vnímá tak, že když něco rozbije, rodiče to za něj vyřeší a samo se zbavuje zodpovědnosti za provedený prohřešek. Vhodným řešením v podobné situaci je tzv. personifikace hračky – panenku bolelo, cos jí udělal/udělala a ty si s ní nebudeš týden hrát. Doba musí mít časově ohraničená. Pokud tomu tak není (dokud nepřestaneš rozbíjet hračky, nebudeš si s nimi hrát), dítě začne trpět pocitem neukončení trestu a může to u něj vzbudit vnitřní dráždění a tím i opětovnou agresi. Jestliže rodiče musí nahradit škodu (nebo hračku spravit), mělo by se tak stát bez přítomnosti dítěte. Pokud nelze situaci takto vyřešit, mělo by se dítě na opravě nebo náhradě podílet (Martínek 2009, s. 22).

1.4.2 Agrese vybitá na zvířeti

Ve školních třídách, družinách nebo dětských domovech se můžeme setkat s teráriem, kde se chová křeček, morče nebo jiné na dotek příjemné zvíře. Děti se ke zvířeti učí chovat mile a neubližovat mu. Může ale nastat situace, kdy je dítě v silné emotivní agresi a jde se se zvířetem „pomazlit“. Protože je rozzuřené a na spolužáka nebo učitele si netroufne, začne „pouštět“ agresi právě do zvířete. Může to vypadat jako mazlení, ale dítě vlastně ve skutečnosti zvíře ve svých rukou drtí a vybíjí si tím vztek na bezbranném tvorovi. Rodiče často rozzlobeným potomkům říkají: „jdi se projít se psem, ať svůj vztek vydýcháš“. Když se pozorně podíváme na chování takového jedince, vidíme agresivní tahání za vodítko, kopání do zvířete, škrcení apod – dochází k vybití vzteku na slabším tvorovi.

Podporování nebo nezamezení agrese vybité na zvířeti může mít ještě další, závažnější dopad. Dítě pozná, že zvíře se nedokáže bránit a začne ho považovat za slabého jedince. Takové jednání si může přenést do širšího sociálního prostředí (když bude ve třídě někdo slabší, než jsem já, můžu si k němu více dovolit, on se nedovede bránit). Tím vlastně stojíme na začátku možného šikanujícího chování (Martínek 2009, s. 23).

1.4.3 Autoagrese

Autoagrese je namíření agrese jedince proti sobě samému. Za nejtěžší stupeň autoagrese považujeme sebevraždu (demonstrační nebo v dokonané podobě). Autoagrese souvisí se sebepoškozováním, různě závažných, od píchání ostrými předměty do rukou, přes rozdíráání kůže na rukou a nohou ostrými předměty a řezání do zápěstí až po psychiatrické diagnózy, např. trichotilomanie (dítě si natáčí vlasy na tužku a trhá si je) nebo onychofagie (okusování nehtů s poškozením nehtového lůžka). Společným znakem těchto autoagresí je velmi silné vnitřní napětí, které může mít mnoho příčin. Mezi časté podněty patří rozvodová situace rodičů, dlouhodobý stres, frustrace nějaké potřeby. S autoagresí se můžeme setkat u dětí ohrožených prostředím (dětí týrané a zanedbávané) a je často pozorována u obětí šikany ve druhém stadiu (stadium fyzické agrese a psychické manipulace). Autoagresivní chování může být i rituál v partě dospívajících. Bolestivý podnět jedinec vnímá jako příjemný – jeho vnitřní napětí je nepříjemné tak, že ho bolestí uvolní (Martínek 2009, s. 27).

1.5 Dělení agresí

Agrese lze dělit různě. Pro školní prostředí používá PhDr. Martínek tuto kategorizaci:

Fyzická aktivní přímá agrese – bití oběti, fyzické ponižování, využívání převahy fyzické síly nad obětí, nucení k ponižujícím úkonům. Se záměrným fyzickým ubližováním se můžeme setkat ve školním prostředí.

Fyzická aktivní nepřímá – najmutí jiné osoby k ublížení oběti. Původní agresor jenom přihlíží ubližování. Často vymýšlí způsoby, jak ublížit, sám se ale na ubližování a agresí nepodílí.

Fyzická pasivní přímá – fyzické bránění v dosahování cílů – ničení pomůcek, které jsou nutné k úspěchu v daném předmětu (rozlámání tužek, pravítek, záměrné znehodnocení pokusu v biologii a chemii). Často se vyskytuje na odborných učilištích – spolužáci zničí téměř dokončený výrobek.

Fyzická pasivní nepřímá – odmítnutí splnění požadavku (např. uvolnění místa v lavici, odmítnutí pomoci slabšímu spolužákovi, uvolnění tělocvičny pro jinou třídu).

Verbální aktivní přímá – bývá ve školách nejčastější – jedná se o nadávky, urážky, znevažování, slovní ponižování. Jedinci tuto agresi nepovažují za něco nenormálního a často se naopak žák zásobený nadávkami a vulgárními výrazy stává sociometrickou hvězdou třídy.

Verbální aktivní nepřímá – posměch a rozšiřování pomluv, které ubližují druhému. Jedná se o mírné, nejčastěji psychické ubližování spolužákovi, pomlouvání jeho chování, oblečení, účesu atd. Může jít záměrně špatné napovídání spolužákovi při zkoušení, který chybně odpoví a celá třída se tím výborně baví. Patří sem i drobné intriky („legrácky“), díky nimž se jedinec necítí v kolektivu dobře.

Verbální pasivní přímá – úplná ignorace druhého člověka (odmítá odpovědět na pozdrav, na otázku). „Napadený“ se stává „neviditelným“ pro agresora. Tento typ agrese úzce souvisí s ostrakizací – má-li agresor v kolektivu výsadní místo, může způsobit, že se s jedincem nebude ve třídě nikdo bavit a tak bude z kolektivu zcela vyloučen.

Verbální pasivní nepřímá – nezastat se někoho, kdo je nespravedlivě kritizován nebo trestán. Verbální pasivní nepřímá agrese bývá v prostředí školy celkem častá. V mnoha třídách najdeme problémovější žáky, které mají potíže s chováním (tzv. „černé ovce“) a bývají často účastníky třídních šarvátek. Pro třídu jsou tyto žáci velmi výhodní – vše se na ně svede, za všechno můžou oni a nikdo se jich nezastane, i když všichni vědí, že momentálně nejsou viníci (Martínek 2009, s. 30).

2 Šikana

2.1 Definice šikany

Šikana (z francouzského *chicane*) označuje fyzické i psychické omezování nebo týrání slabšího jedince v kolektivu. Dochází k ní ve všech věkových i sociálních skupinách. Můžeme se s ní setkat ve školách a školských zařízeních, v armádě, sportovním klubu, ve vězení, ale i v rodině (zaměřena na neoblíbené dítě) či v zaměstnání (podle toho, zda je původcem kolega či nadřízený, mluvíme o mobbingu nebo bossingu). Někdy bývá jako „šikana“ označováno také byrokratické obtěžování a omezování (Wikipedia – otevřená encyklopedie, 2017).

Slovo šikana pochází z francouzského slova *chicane*, které znamená zlomyslné obtěžování, týrání, sužování, pronásledování, byrokratické lpění na literě předpisů. Pojem zavedl pražský psychiatr Petr Příhoda, který jako první u nás před rokem 1989 veřejně promluvil o tom, o čem mnozí věděli, ale mlčeli, protože to bylo tabu – v socialistické armádě se existence něčeho takového nesměla přiznat (Říčan 1995, s. 25).

Psychologický slovník šikanu definuje jako tělesné, psychické nebo kombinované ponižování, případně týrání jedinců jinými, nejčastěji ve vrstevnických skupinách. Původci šikany bývají jedinci tělesně silnější, starší, vyspělejší či v početní převaze (Říčan in Hartl, Hartlová 2015, s. 591).

Dr. Kolář šikanu popisuje jako rozbujelou sociální nemoc ve společnosti, jejímž důsledkem je poškozování zdraví jednotlivce, skupin, včetně rodiny a společnosti vůbec. Šikanování je všudypřítomné a může nás doprovázet celý život. Začíná v rodině mezi sourozenci, pokračuje v mateřské a základní škole (bullying), v zájmových skupinách, na vojně, v zaměstnání (mobbing, bossing), v partnerských vztazích (domestic violence), v nemocnicích (například na psychiatriích), mezi nájemníky domu a končí třeba týráním seniorů v rodině nebo v domově pro seniory (Kolář 2011, s. 18).

Prof. Říčan šikanu vymezuje jako ubližování někomu, kdo se nemůže nebo nedovede bránit. Většinou se takové jednání opakuje, ale ve velmi závažných případech můžeme za šikanu označit i jednorázové jednání a hrozbou opakování. Dále autor uvádí, že se jedná o ubližování mezi osobami ve stejném postavení, například žáky a studenti ve škole, mezi sportovci ve sportovním oddíle, mezi vězni ve vězení, mezi spolupracovníky na pracovišti atd. Mezi agresorem a obětí je osobní asymetrický vztah moci (oběť ví, kdo jí ubližuje, bojí se ho a je závislá na jeho rozmarech) (Říčan, Janošová 2010, s. 21).

PaedDr. Bendl šikanu definuje jako fyzické, psychické nebo kombinované ponižování až týrání slabších jedinců silnějšími (většinou ve skupině). Cílem takového jednání je ublížit, ohrožit nebo zastrašit jiného jedince nebo skupinu osob a získat nad druhými osobami pocit převahy, moci, určité výhody. Šikanu řadíme mezi patologické formy mezilidského soužití. Představuje formu agresivního násilí a tzv. psychotraumatizace ve skupině. Je jednou z forem syndromu CAN, chováním, které lze charakterizovat jako asociální (Bendl 2003, s. 26).

PhDr. Martínek rozlišuje dva základní pojmy – šikanu a teasing. Jako teasing označujeme chování, které šikanu zdánlivě připomíná, ve skutečnosti ale jde o nevinné škádlení mezi dětmi (např. na druhém stupni základní školy chlapani provokují děvčata, protože se jim líbí. Dívky se chichotají, křičí, občas i chodí žalovat. Dospělý ale vidí, že jim takové škádlení není nepříjemné a jejich stěžování je pouze formální. Jedná se o normální jev. Šikana je stav, kdy jeden nebo více žáků úmyslně a většinou opakovaně týrá spolužáka nebo spolužáky a používá k tomu agresi a manipulaci.

Pokud máme mluvit o šikaně, toto chování musí splňovat základní podmínky:

- Vždy jde o převahu síly nad obětí – nejde jen o fyzickou, ale často i o psychickou převahu. Ublížený žák často navenek „vyzařuje“ signály slabosti, je zaražený, nedokáže se spolužáky přirozeně komunikovat, stojí v pozadí, může být i drobně fyzicky odlišný. Může jít i o převahu síly v množstevní podobě (větší skupinka dětí trápí ve třídě menší skupinku dětí) nebo o převahu mentální síly (intelektově zdatnější jedinec trápí intelektově méně zdatného jedince).
- Oběť vnímá útok jako nepříjemný – například hanlivá a urážlivá přezdívka, kterou ho spolužáci schválně provokují. Agresoři často útočí na nejcitlivější stránku osobnosti dítěte a tou je jeho rodina. Dítě ze sociálně slabšího prostředí na adresu svých rodičů slyší nepříjemné poznámky, jeho rodiče jsou haněni kvůli svému chování nebo postavení ve společnosti.
- Útok může být dlouhodobý, ale i krátkodobý – šikana je většinou postupně se rozvíjející negativní chování, může to ale být i jednorázový, krátkodobý akt, který splňuje první dvě výše uvedené podmínky. Můžeme konstatovat, že krátkodobé šikany jsou často mnohem nebezpečnější. Jednak probíhají v samotné třídě a učitel o nich neví. A za druhé stále převládá názor, že za všech okolností musí jít o dlouhodobý proces (Martínek 2009, s. 109 - 112).

Evelyn M. Fieldová šikanu popisuje jako zneužití moci, ke kterému dochází ve škole, při cestách do a ze školy, v okolí bydliště a školy. Někteří šikanují pro zábavu, některé těší působit bolest a dělají to kvůli osobnímu zisku (Fieldová 2009, s. 36).

2.2 Druhy šikany

Šikanou myslíme chování, kdy jeden nebo více žáků úmyslně, většinou opakovaně týrá a zotročuje spolužáka nebo spolužáky a používá k tomu agresi a manipulaci.

Naší schopnosti všimnout si varujících signálů napomůže rovněž „mapa“ vnějších projevů šikanování. V tomto smyslu nám poslouží přehled konkrétních typů agresi a manipulací, které jsou rozděleny do pěti skupin. Dr. Kolář uvádí ze své praxe tyto konkrétní případy.

2.2.1 Fyzická agrese a používání zbraní

- Oběť je agresory věšena na lustr, na skobu, a to až do ztráty vědomí.
- Agresoři oběti svážou ruce, na hlavu jí navléknou igelitový pytlík a pozorují, jak se zmítá.
- Předstírají, že chtějí oběť vyhodit z okna, přes zábradlí ve škole apod.
- Oběť je vystavena hromadnému kopání.
- Je vystavena anonymnímu hromadnému bití.
- Je vystavena fackování.
- Je vystavena násilnému sprchování ve studené vodě.
- Na oběť je položena deska lavice a na desku si stoupnou agresoři v co největším počtu.
- Jsou jí stříhány vlasy.
- Agresor při vyučování maluje propisovačkou oběti na krk nebo jí pomaluje obličej fixem.
- Agresor nalepí oběti bonbon nebo žvýkačku do vlasů, vylije limonádu za krk, vysype brambůrky za tričko apod. (Kolář 2001, s. 29).

2.2.2 Slovní agrese a zastrašování zbraněmi

- Oběti je vyhrožováno zabitím, mučením, násilím.
- Oběti je vyhrožováno po telefonu, nepřímo, anonymně.
- Oběť je zastrašována zbraněmi: skutečnou pistolí, plynovou pistolí, vystřelovacím nožem, baseballovou pálkou, plynovým sprejem.
- Oběti je nadáváno.
- Agresoři urážejí rodiče obětí.
- Vysmívají se slabostem a handicapům obětí.
- Vysmívají se neúspěchu, chybám a trápení obětí.
- Vtipkují na úkor oběti, mají ironické poznámky, zesměšňují ji a posmívají se jí (Kolář 2001, s. 29).

2.2.3 Krádeže, ničení a manipulace s věcmi

- Agresoři berou oběti peníze, zabavují jí kapesné.
- Trhají a ničí oblečení oběti.
- Přivlastňují si nejrůznější věci oběti.
- Trhají a ničí, případně ukradnou oběti učebnice, sešity.
- Oběť je agresory donucena "půjčit" svačinu.
- Ukradnou, popřípadě schovají oběti legitimace (na MHD, na vlak), lístky na oběd, peněženku s penězi apod.
- Agresoři oběti plivají do bot, nalijí vodu do bot (Kolář 2001, s. 30).

2.2.4 Násilné a manipulativní příkazy

- Oběť je donucována pít limonádu, do které bylo napliváno, jíst jídlo z podlahy.
- Je donucována čistit agresorům boty, líbat jim boty.
- Je donucována platit a odevzdávat agresorům svačiny, dávat cigarety.
- Je donucena nosit ponižující ceduli.
- Je donucována platit agresorům „výkupné a „půjčovat“ peníze a to i velké částky.
- Je donucována napovídat při písemných pracích, psát agresorům úkoly a prepisovat sešity (Kolář 2001, s. 30).

2.2.5 Zraňování izolací, oklikou a „uměleckými“ výtvary

- Spolužáci oběť ignorují, neodpovídají na její pozdrav, na prosbu nereagují. Dělají, že neslyší.
- Když si přisedne ke stolu v jídelně, všichni si štítivě odsednou jinam.
- Oběť je pomlouvána, zlomyslně osočována, jsou na ní sváděna provinění, kterých se nedopustila.
- Agresoři zásobují oběť „motáky“ s nadávkami, kresbami, „básněmi“, příběhy, pohádkami apod. Tyto „pohádky“ bývají často kruté a velmi rafinované, není výjimkou, že oběti nařizují spáchání sebevraždy, aby od ní měli všichni pokoj (Kolář 2001, s. 30)
- Kyberšikana (Kolář 2011, s. 35).

2.2.6 Trojdimensionální členění

Autor dále uvádí tzv. trojdimensionální „mapu“, podle které lze projevy šikanování členit na:

- a) přímé a nepřímé,
- b) fyzické a verbální,
- c) aktivní a pasivní.

Kombinací těchto tří dimenzí vznikne osm druhů šikanování. Díky této klasifikaci lze dobře postihnout odlišnosti u různých typů šikanování, například mezi dívkami a chlapci

- fyzické přímé aktivní,
- fyzické aktivní nepřímé,
- fyzické pasivní přímé,
- fyzické pasivní nepřímé,
- verbální aktivní přímé,
- verbální aktivní nepřímé,
- verbální pasivní přímé,
- verbální pasivní nepřímé (Kolář 2001, s. 32).

2.3 Formy šikany

V praxi můžeme určovat typ vnější podoby šikany z hlediska typu agrese, věku a typu školy, genderu, způsobu řízení školy a specifických vzdělávacích potřeb aktérů šikanování.

Tab. 1 Základní formy šikany

Šikana podle typu agrese–prostředku týrání	fyzická, psychická, a smíšená šikana, kyberšikana (je specifická forma psychické šikany)
Šikana podle věku a typu školy	šikana mezi předškoláky, žáky prvního stupně a druhého stupně, uční, gymnazisty, vysokoškoláky
Šikana z genderového hlediska	chlapecká a dívčí šikana, homofobní šikana, šikana chlapců vůči děvčatům, šikana dívek vůči chlapcům
Šikana ve školách s různým způsobem řízení	škola s demokratickým vedením, škola (případně výchovný ústav) s tvrdým hierarchicko-autoritativním systémem
Šikana podle speciálních vzdělávacích potřeb aktérů	šikana neslyšících, nevidomých, tělesně a mentálně postižených žáků

Zdroj: Kolář, 2011, s. 78

O jednotlivých základních formách šikan je dobré vědět co nejvíce, abychom byli schopni šikanu odhalit a zajistit nápravu. Nejhorší a nejkrutější šikany se odehrávají na místech, kde je oběť nucena žít společně s agresory a kde je uplatňován tvrdý hierarchicko-autoritativní přístup, pro který je typická tuhá vnější kázeň. V tomto smyslu jsou rizikové dlouhodobější pobyty mimo školu (lyžařské zájezdy, brigády...), internáty a ústavy, zejména dětské domovy, výchovné ústavy a věznice, které jednoznačně vedou (Kolář 2011, s. 78).

2.4 Co je a co není šikana? Rozdíl mezi šikanováním a škádlením

Rozlišit v praxi šikanování od škádlení je složité. Oba fenomény jsou mimořádně komplikované a odpověď není snadná. Ve stručnosti by se dalo říci, že při škádlení se očekává, že to bude legrace pro obě strany. Když je patrné, že ten druhý to jako legraci nebere a je zraněný, pak iniciátor škádlení pocítí lítost, omluví se mu a v činnosti dále nepokračuje. U šikany to je opačně. Agresor chce druhému ublížit, chce ho ranit a má z toho radost. Nejenže se neomluví, ale své chování opakuje a většinou násilí stupňuje.

Když někdo při škádlení jasně řekne, aby toho druhý nechal, musí to respektovat. Jinak se jedná o porušování práva druhého člověka a to už má k šikanování blízko. Práva jednoho končí tam, kde začínají práva druhého.

Škádlení může být nepříjemné a může i zabolet, ale není jednostranné. Komu se nelíbí, ten se může účinně bránit. Důležité je, že se aktéři mohou vyměnit a pokud je to pro ně neúnosné, mohou i vystoupit (např. nelíbí se mi to a už to nedělej). Dítě bývá po škádlení uvolněné, radostné a v dobré pohodě. Může být i našťvané nebo vzrušené, ale necítí ponížení a stud, není zraněné. Bolesti hlavy a břicha, strach ze školy a uvažování o sebevraždě nemají se škádlením už nic společného (Kolář 2011, s. 62 – 64).

Tab. 2 Rozdíl mezi šikanováním a škádlením

	Škádlení	Šikanování
Definice	Škádlení patří k rovnocenným, kamarádským nebo partnerským vztahům. Je chápáno jako projev přátelství. Za škádlení se považuje žertování (popichování, zlobení) za účelem dobré nálady a není v něm vítěz ani poražený.	Šikanování patří do násilných a závislostních vztahů. Za šikanování se považuje, když jeden nebo více žáků úmyslně a opakovaně ubližuje druhým. Znamená to, že dítěti někdo, komu se nemůže ubránit, dělá, co je mu nepříjemné, co ho ponižuje nebo to prostě bolí.
1. Záměr	Vzájemná legrace, radost a dobrá nálada.	Ublížit, zranit a ponižít.
2. Motiv	Náklonnost, sblížení, seznamování, zájem o druhé. Rozpouštění napětí ve třídě a navozování uvolněné a pohodové atmosféry. Zodolňování, zmužnění.	Základní tandem – moc a krutost. Další motivy: překonávání samoty, zabíjení nudy, zvědavost à la Mengele, žárlivost, předcházení vlastnímu týrání, vykonání něčeho velkého.
3. Postoj	Respekt k druhému a sebeúcta.	Devalvace, znevážení druhého.
4. Citlivost	Vcítění se do druhých.	Tvrdost a nelítostnost.
5. Zranitelnost	Dítě není zvýšeně zranitelné a precitlivělé.	Bezbrannost, oběť se neumí, nemůže či nechce bránit.
6. Hranice	Obě strany mají možnost obhájit své osobní teritorium. Vzájemné vnímání a respektování verbálních i neverbálních limitů. Při divočejším škádlení žádný nepoužije své plné síly nebo silnější mírní své akce.	Prolamování hranic, "Znásilňování" druhého. Silnější strana nebere ohled na slabšího. Oběť dává najevo, že je jí to nepříjemné, útočníci pokračují dál. Někdy sadomasochistická interakce.
7. Právo a svoboda	Rovnoprávnost účastníků. Dítě se může bránit a škádlení opětvovat, případně ho může zastavit a vystoupit z něho.	Bezpráví. Pokud se dítě brání, nebo dokonce "legraci" oplatí, je tvrdě ztrestáno!
8. Důstojnost	Zachování důstojnosti. Dítě nemá pocit ponížení. Necítí se trapně a uboze.	Ponížení lidské důstojnosti. Dítě je zesměšňováno a ponižováno.
9. Emoční stav	Radost, vzrušení ze hry, lehké naštvání. I nepříjemné! Ale ne bezmoc.	Bezmoc! Strach, stud, bolest. Nepříjemné a bolestivé prožívání útoku.
10. Dopad	Podpora sebehodnoty, pozitivní nálada.	Pochybnosti o sobě, nedostatek důvěry, úzkost, deprese. Dítě má strach ze školy.

Zdroj: Kolář, 2011, s. 65

2.5 Vývojová stádia šikany

2.5.1 Ostrakismus

Slovo pochází z řečtiny a znamená „střepinový soud“. Ostrakismus je první fází, kdy agresori neubližují oběti fyzicky, ale „pouze“ ji vyčlení z kolektivu. Nikdo se s ní nebaví, nikdo jí neodpoví na pozdrav, a když, tak jen hanlivou poznámkou, z kolektivu je postupně „vytěšňována“ až dojde k úplnému vyčlenění dítěte z kolektivu. Oběť náhle poznává, že není ve třídě nikdo, s kým by mohla sedět, všichni ji odmítají, ponižující a urážející poznámky jsou jí nepříjemné. Snaží se bránit a začínají se u ní objevovat agresivní reakce vůči spolužákům (když od nich nedostává pozitivní reakce, bude si říkat o negativní). Nadávky spolužákům vrací, brání se vztekem, ranami apod. Agresori však vidí, že jejich pomluvy fungují a svůj tlak zvyšují. Nakonec oběť pozná, že je její odpor marný, začne se stahovat do sebe a stává se zamlklou. Snaží se být z dosahu agresorů, sedí doma, nemá sílu vyhledávat přátele ve třídě.

U většiny dětí může pozorovat tyto tři charakteristické znaky:

- a) zhoršený prospěch – z ničeho nic a velice rychlé zhoršení
- b) zhoršená schopnost soustředit se
- c) tendence navštěvovat nižší ročníky – oběť si najde mladší děti, které k ní vzhlíží a baví se s ní. Může se ale stát, že tam bude oběť ubližovat slabším spolužákům a bude si tak vybíjet vztek za to, co se děje v její třídě

Kolektiv třídy se nejčastěji rozdělí na tři části:

- a) jedinci, kteří sympatizují s agresorem
- b) oběť nebo oběti
- c) tzv. neutrální jádro uprostřed – jádro je schopné sdělit pedagogovi objektivní informace o tom, co se ve třídě děje (Martínek 2009, s. 117-119).

2.5.2 Fyzická agrese a psychická manipulace

Oběti se stává již dříve ostrakizovaný jedinec. Agrese a manipulace většinou nastává, když se třída dostane do stresového napětí (čtvrtletí, konec roky, kdy se píše více testů) a tlak na jedince se zvyšuje. Agresori si ho potřebují vykompenzovat a oběť je tak vhodným kompenzačním prostředkem. Někdy agresor oběti ubližuje pouze proto, že se nudí a její utrpení pro něj znamená zábavu a vytržení z nudy. Nemůžeme opomenout ani fakt, že si na ní kompenzuje své snížené sebevědomí, pocit neúspěšnosti či nepřijetí ve skupině.

Oběť začíná být nucena k drobným úsluhám (např. nošení svačin, školní tašky apod.), začíná bití, kopání, silné slovní urážky. Terčem se může stát i majetek (poničené oblečení, boty, rozlámaná pravítka a psací potřeby apod.). Agresoři se do určité míry stávají závislími na ubližování. Začínají používat manipulaci a výhrůžky („zkus něco říct a bude to ještě horší“). Oběť začíná mít nepředstavitelný strach a přirozenou reakcí je útek. Může mít podobu záškoláctví nebo somatizace (bolesti hlavy, břicha, časté ranní teploty) nebo různých forem sebepoškozování.

Prospěch oběti ve škole je skoro katastrofální, podobně jako docházka. Jedinec bývá často kritizován okolím za své chování, od rodičů přicházejí různé formy trestů – nikoho však nenapadne, že se pouze brání.

Kolektiv se ve druhém stadiu více diferencuje. Neutrální jádro se většinou rozpustí a určitá část se přidá k agresorům. Často se ale objeví i část, která sympatizuje s oběťmi. Pokud je dostatečně silná a veřejně se postaví na jejich obranu, může ubližující chování ze stran agresorů zastavit. K těmto situacím však dochází zřídka (Martínek 2009, s. 119 -120).

2.5.3 Vytvoření jádra

Vytvoření jádra je vyústěním neošetřené druhé fáze ze strany dospělých. Agresoři si začínají uvědomovat, že mají jasnou převahu nad obětí, mohou si s ní dělat, co chtějí a nikdo na to nepřijde. Současně začínají ovlivňovat celý kolektiv (buď budete na naší straně, nebo se taky stanete obětí) a vzniká tzv. pyramida šikanování. Na vrcholu pyramidy jsou hlavní agresoři, kteří tvrdě tlačí na oběť. Oběť (oběti) stojí na samotné základně. Pozornost celé třídy se v rámci ubližování soustřeďuje pouze na ni (na ně). Ostatní spolužáci ubližování přihlížejí a nikdo se jí nezastane (často si pomyslí „já za nic nemohu, nikomu neubližuji, nic mu nedělám, hlavně, že to nejsem já, komu ubližují“).

Agresoři se stávají na šikanujícím chování závislí. Když jsou ve stresu nebo složité situaci, vždy je tady někdo, na kom si můžou svůj nepříjemný stav vybit. Oběť se ocitá v bezvýchodné situaci – nikdo jí nevěří a většinou kolektivu je odmítána. Pokud s ní někdo sympatizuje, nedává to najevo ze strachu, že by mohl skončit na jejím místě.

Nejčastěji probíhá šikana ve třídě. Agresoři mají tzv. hlídače, kteří sledují pohyb učitelů po chodbách a pokud se dospělý blíží ke třídě, agresory varují.

Celý kolektiv je v této fázi do jisté míry zodpovědný za chování, které vůči oběti probíhá – všichni o ubližování vědí, ale nikdo se jí nezastane. Oběť začíná vyhledávat

přítomnost učitele, ale nenaváže s ním kontakt. Obává se, aby jí neviděl někdo ze třídy a neobvinil jí z „bonzování“.

Pokud učitel zahlédne takového žáka na chodbě, nemůže se ho přímo zeptat, zda se něco neděje. Žák je v takové chvíli v úzkých a neví, co má odpovědět. Je důležité najít si soukromou chvíli, kde je nebude nikdo vidět a slyšet (třeba se domluvit s kolegou a žáka poslat začátkem hodiny do kabinetu pro zapomenutou pomůcku). Učitel by se měl ptát na ubližování velice opatrně a nesmí se ptát uzavřenými otázkami (Ubližuje ti někdo? Máš ve třídě kamarády? apod.). Je dobré vycházet z otevřených otázek typu: Zdáš se mi nějaký smutný. Před chvílí jsi stál sám na chodbě. Napadá mě, jestli ti někdo neublížil? Můžeš mi o tom říct něco bližšího? Vidím, že jsi smutný, trápí tě to, co ti dělají ostatní? S rozhovorem je dobré nespěchat, jedinec nesmí poznat nátlak. Nemůžeme čekat, že se svěří hned. Je nutné povzbudit ho, ukázat mu možnost, že se může přijít kdykoliv bezpečně svěřit (Martínek 2009, s. 117 - 123).

2.5.4 Vytváření norem

Oběť je stále více tlačena do podřízené úlohy a třída se začíná jasně rozdělovat (na „vládnoucí třídu“ a „poddané“). Psychika oběti je velmi zasažena tak, že se stává na šikanujícím chování závislá a přijme svou úlohu jako normální. Nebrání se ubližování a někdy i začne považovat své trýznitele za kamarády, obdivuje je, ochotně plní jejich příkazy a často to sama bere jako legraci. Relativně často u ní dochází ke změně v chování – začne v hodinách vyrušovat a šaškovat pro pobavení agresorů (raději pro jejich pobavení udělám tohle, než aby si na mě vymysleli něco horšího). Z bezproblémového žáka se stává jedinec s výchovnými problémy, má zhoršený prospěch, dostává poznámky a učitel se změna zdá nepochopitelná.

Z přihlížejících spolužáků se stávají agresori tzv. aktivně-pasivní. Podílejí se na vymyšlení způsobů trápení jenom proto, aby se zavděčili hlavnímu agresorovi (pasivní složka). Žák vstoupí do třídy a agresor mu řekne: „Jsi nějak našťavnej. Jdi si do něj kopnout a uleví se ti.“ Oslovený žák s naprostou samozřejmostí jde a připadá mu to zcela normální (aktivní složka).

Ve třídě se začne objevovat slovník vyjadřující nadřazenost a podřazenost (otrokáři, nadřazená rasa, úderné komando, otroci, podřadná rasa, muklové, odpad atd.).

V tomto stadiu jsou agresori již plně závislí na šikanujícím chování. Mají radost, že se jich oběť bojí a často ubližují pouze z nudy a pro svou zábavu. Současně oběť je na šikaně závislá a smiřuje se s tím, že to tak na světě chodí. Ztrácí snahu k vlastní obraně, ale cítí, že se děje něco špatně, co by se dít nemělo. Můžou se objevit prvky posttraumatické stresové poruchy (pocity hrůzy, strachu o život, pocit bezmoci, vracejí se jí okamžiky hrůzy) (Martínek 2009, s. 124 - 126).

2.5.5 Totalita neboli dokonalá šikana

Je posledním a vlastně neřešitelným stadiem. Normy jsou jasně nastaveny, v kolektivu vládou agresori, ostatní je poslouchají na slovo a brání je, včetně oběti (obětí). Celá třída poslouchá pouze agresory, často ani nemluví, jen vysílají neverbální signály, které jsou pro třídu čitelné. Učitel už nemá v takové třídě šanci.

Agresori jsou opojeni svou mocí, v ubližování jim nic a nikdo nezabrání. V extrémních případech je ubližování tak hrubé a agresivní, že hrozí těžké ublížení na zdraví, v nejhorším i smrt oběti. U obětí dochází k tzv. Stockholmskému syndromu. Vzhlížejí k agresorům, úplně bezmyšlenkovitě plní jejich příkazy, nedovedou si život bez agresorů představit a jsou na šikanujícím chování plně závislé. Třídnímu kolektivu se ubližování jeví jako zcela běžné, aktivně se na něm podílí, pomáhá hlavním agresorům.

Toto stadium není již terapeuticky řešitelné a jedinou možností je rozpuštění celého kolektivu. Agresori by měli nést tvrdý následek (umístění ve výchovném zařízení) a s obětí by se mělo dlouhodobě terapeuticky pracovat pod vedením psychologů a psychiatrů. Šrámy na duši si ale zřejmě ponese celý život (Martínek 2009, s. 117 - 129).

2.6 Aktéři šikany

2.6.1 Agresori

Agresor se aktivně zúčastní šikany, začíná ji a vede ji (je iniciátor). Agresori mají určité typické vlastnosti, které nám ho pomůžou ve skupině odhadnout nebo nám napoví, kdo by se jím mohl stát a je z tohoto hlediska rizikový.

- Agresor bývá tělesně zdatný, obratný a silný.
- Ve tváři agresora, v jeho mimice a fyziognomii můžeme vidět určitou hrubost.

- Agresorem bývá rváč, je vznětlivý, horkokrevný, impulzivní, špatně se kontroluje a častěji se dostává do konfliktů. Na druhou stranu ne každý rváč šikanuje.
- Celková nekázeň, drzost, lhaní, krádeže, podvádění, ničení věcí ze zlomyslnosti, nedbalosti nebo pro zábavu. Agresor porušuje školní řád a pravidla chování.
- Agresor často mívá slabší školní prospěch.
- Agresor mívá zakrnělé svědomí (pokud nějaké má) a chová se dobře, jen když se mu chce, nebo to je pro něj výhodné.
- Agresor bývá u spolužáků neoblíbený, vzbuzuje spíš strach než sympatie.
- Agresor si šikanou „hojí mindrák“ – navenek působí tvrdě právě proto, že trpí pocitem méněcennosti, nedostatkem sebevědomí a cítí se nešťastný.
- Agresor bývá dominantní, panovačný, arogantní, rád ovládá druhé, prosazuje se bezohledně, snadno se urazí. Má tendenci vidět agresi proti sobě i tam, kde žádná není.
- Agresor bývá krutý, zlomyslný, škodolibý, bezcitný.
- Agresorovi většinou chybí empatie a špatně poznává, co druhým dělá radost a co je naopak zraňuje (Říčan, Janošová 2010, s. 53 - 56).

2.6.2 Oběť

Můžeme říci, že rizikovost určitých dětí (že se stanou oběťmi šikany) je dlouhodobou záležitostí. Žák šikanovaný v jedné třídě se často stane terčem agresorů i v jiné třídě a na jiné škole, letním táboře, lyžařském výcviku apod. Obětí se může stát jakékoliv dítě, třeba i tím, že je nejlepší a tak provokuje vzteklou a línou smečku.

- Tělesná slabost (zvláště u chlapců) je určitým rizikem.
- Nápadné vnější znaky (brýle, nadváha, ryšavé vlasy) se mohou stát důvodem k šikaně. Může se jednat i o objektivně sociálně znevýhodňující znaky, u kterých je zápas dítěte s méněcenností běžný (rozštěp rtu, nápadný tik, koptavost, tělesné postižení).
- Rasová odlišnost, zejména barva pleti. Abychom mohli mluvit o rasové šikaně, nemělo by se jednat o jednorázový konflikt nebo útok, ale o opakovanou záležitost.
- Neurotické dítě, které bývá tiché, plaché, do sebe stažené, izolované v kolektivu, ustrašené, zraní ho i malá kritika – takové dítě působí v kolektivu jako hromosvod agrese.
- Dítě s hyperaktivitou a poruchou pozornosti.

- Dítě s opožděným rozumovým vývojem, které láká k žertům svou naivitou a sugestibilitou.
- Dítě oslabené nemocí.
- Dítě provokující, které se snaží navázat vztah skrze provokaci i za cenu potrestání („lepší být bit než být vzduch“).
- Dítě sobecké, špatně získávající kamarády.
- Dítě s pocity méněcennosti, beznadějí a pesimismem.
- Dítě výrazně submisivní, plaché, neschopné prosadit se mezi vrstevníky.
- Dítě ze sociálně slabé rodiny, neschopné soutěžit s ostatními úrovní konzumu.
- Dítě, které není solidární s ostatními v drobných „vyloženinách“, protože se bojí nebo protože je loajální k učitelům a k základním cílům výuky.
- Dítě, které se snaží získat pozornost učitelů okázalou zdvořilostí (tzv. „šplhoun“).
- Nové dítě v sehraném kolektivu nebo dítě, které bylo delší dobu mimo kolektiv.

Nejrůznější vlivy můžou zvýšit riziko, že se dítě stane obětí šikany. Vše, co dítěti brání získat v kolektivu oblibu a vliv, co ho negativně poznamenává, co snižuje jeho sebevědomí a oslabuje ho, může zvýšit jeho zranitelnost.

S viktimizací úzce souvisí některé rodinné faktory:

- Hyperprotektivní matka, která dítě chrání a nedovolí mu získat vlastní zkušenosti.
- Jedináčkovská výchova, která nerozvíjí vstřícnost a potenciál pro vrstevnickou vzájemnost.
- Rodina s problematickým vztahem k násilí – rodiče dětem vštěpují zásadu, že je špatné se prát a dítě se pak nedovede bránit (pro svoje psychické zábrany, ale i pro nedostatek cviku).
- Rodina sociálně izolovaná (např. členové sekty).
- Rodina s mimořádně prudérní sexuální výchovou, v jejímž důsledku se dítě děsí toho, co je pro jeho vrstevníky zcela běžné (Říčan, Janošová 2010, s. 58 - 62).

2.6.3 Rodiče obětí

Rodiče obětí se o šikaně dovědí častěji než rodiče agresorů. Některé děti se doma svěří (i přes poměrně typické varování „a běda jestli doma něco řekneš“) nebo jsou příznaky šikany tak zřejmé, že se rodiče dovítí, oč jde.

Děti rodiče často prosí, aby nezasahovali, aby ve škole nic neříkali, a ti jim vyhoví. Chlapci někdy doma šikanu tají z obav, že by je otec odsuzoval pro nedostatek mužnosti. A kdyby se svěřili matce, připadali by si zase jako malé děti.

Rodiče nevěří, že by učitelé byli schopni a ochotni účinně zasáhnout a dokonce se i bojí, že by si stížností školu pohněvali proti sobě. Někteří zastávají názor, že šikana k dětství patří a že to je něco, co musí dítě přetrpět. Někdy dokonce dítě utvrdí v tom, že se nemá bránit, že by to agresory ještě více rozzuřilo.

Mnozí rodiče ale reagují správně, podpoří své dítě emočně, zajistí jeho ochranu, snaží se získat podrobné informace, spolupracují se školou a jejich pomoc může být pro pedagogy velmi cenná. Nejednou se stanou „nepohodlnými“, když se škola snaží problém „zamést pod koberec“ nebo když se dožadují náhrady za způsobenou škodu (majetkovou či psychickou) (Říčan, Janošová 2010, s. 69 - 70).

2.6.4 Rodiče agresorů

Rodiče agresorů se málokdy dovědí od svého dítěte, že šikanuje jiné děti. Pokud je škola informuje o prohřešku jejich dítěte, většinou jej bagatelizují, označují ho za pouhou „klukovinu“ nebo „rošťárnu“. Někteří naopak svého potomka nelítostně seřežou, čímž ale agresivitu spíše podpoří, než oslabí. Někteří rodiče můžou takové chování uvítat jako projev ostrých loktů, se kterými se ve světě neztratí. Agresoři můžou být i děti sponzorů školy, které vědí, že jsou „nedotknutelné“.

Vůči kritice školy bývají rodiče agresorů arogantní a na obhajobu svých dětí uvedou bez skrupulí cokoliv, co by mohlo zapůsobit. Najdou se však i rodiče prosociálně orientovaní s běžnými morálními zásadami, kterým se výchova z různých důvodů vymkla z rukou, aniž to tuší, i bezradné osamělé matky, které se děsí toho, jak se jejich dítě vyvíjí a možná už ony samy trpí jeho hrubostí a bezohledností (Říčan, Janošová 2010, s. 68 - 69).

2.6.5 Pedagog

Učitel nejednou přispěje k nastartování a prohlubování šikany tím, že kritizuje (třeba i oprávněně) ostrakizovaného žáka. Kritika může přejít v posměch, na kterém se pak podílí celá třída.

Učitelé často zastávají názor: „Ať si to děti vyřídí mezi sebou!“ Na tom je hodně pravdy, děti by se měly učit sebeprosazování, kompromisu, usmiřování a to i za cenu drobných křivd, ke kterým při tom dochází. V případě šikany to ale neplatí. Šikana je školou bezprávní, bezohlednosti a zbabělosti.

Často svádí učitele k liknavému postupu vůči šikaně fakt, že se obětí stávají žáci nesympatičtí, problémoví, děti nevděčné atd. Bezděčně nebo vědomě může učitel sdílet averzi dětského kolektivu k obětem a nedokáže tento svůj postoj korigovat. Je pro něj těžké pochopit, jak trýznivé je pro oběti šikany snášet nadávky a jiné urážky agresorů. Někdy je dokonce ochoten brát vážně jen viditelné následky šikany (zranění a hmotné škody).

Hlubinná psychologie nachází v postojích učitelů k šikaně (vedle upřímného vědomého odsouzení a odporu) i skrytou, nevědomou sympatii s agresory. Agresor je ten, kdo si dovolí překročit meze, které sám učitel dodržuje někdy až příliš úzkostlivě. I učitel má někdy sto chutí řešit své problémy násilím a ignorovat pravidla, která mu byla vštěpována od dětství. Existuje typ žáka, který má dobrý prospěch, je mezi žáky oblíbený a má neomezenou důvěru učitelů (můžou se na něj mimo jiné spolehnout při zajišťování kázně), ale zároveň je skrytým bezohledným diktátorem a „kápem“ agresorů. Má to svou logiku – není snadné odolat tomu, jak chutná moc. V takových případech jsou učitelé bezděčnými spojenci šikany a oběti jsou zcela bezbranné. I kdyby se ozvaly, nedovolají se (Říčan, Janošová 2010 s. 53 -70).

2.7 Prevence šikany

Prevence školní šikany zahrnuje opatření a aktivity na různých úrovních. Některé se týkají speciálně šikany, některé prospívají obecně kvalitě školní práce.

2.7.1 Na úrovni školy jako celku

Základní podmínkou dobré práce školy je vzájemná solidarita pedagogů a obzvláště to platí ve vztahu k šikaně. Záleží na tom, aby se pedagog mohl spolehnout na ředitele, že ho „podrží“ před žáky i rodiči, ale i před nadřízenými orgány, ke kterým se stížnost může dostat.

Organizace a hustota dozoru je jednoduchým a účinným preventivním prostředkem. Čím více dospělých je na chodbách během přestávek, tím méně příležitostí mají agresori k šikaně. Je ale důležité, aby pedagog nestál celou přestávku na jednom místě, ale aby nahlédl i do tříd a méně frekventovaných zákoutí.

Školní řád by měl obsahovat obecné zásady solidarity, ohleduplnosti a ochrany slabých, ale i výslovný zákaz fyzického násilí, zneužívání síly k ubližování slabším a další způsoby jednání, které zahrnujeme pod pojem šikana. Se školním řádem, včetně sankcí za jeho porušování, musí být seznámeni všichni žáci i jejich rodiče.

Etická výchova, která vštěpuje základní hodnoty a především osobní příklad učitele, který svým chováním předvádí systém hodnot. Pro prevenci je důležitá myšlenka úcty ke každé lidské bytosti.

Otevřeně informovat žáky i rodiče o problému šikany, podobně jako o problémech školy i o nepříjemných událostech a chybách, ke kterým na škole došlo je důležité. Je to cesta k důvěře, někdy nepříjemná, ale nutná. Ideální se jeví občanské sdružení rodičů, které může být rovnocenným partnerem vedení školy (Říčan, Janošová 2010, s. 111 - 114).

2.7.2 Na úrovni jednotlivých tříd

Anonymní dotazník zjišťující zamoření šikanou a sociogram lze doporučit ke zmapování jednou ročně v každé třídě.

Pedagogická komunita, kde má každý jedinec své místo a která je partnerem třídnímu učiteli. Jde o systematické budování třídní pospolitosti. Setkávání komunity by měla být pravidelná, nejlépe jednou týdně. Symbolickým vyjádřením je kruh, ve kterém všichni sedí při projednávání záležitostí, na nichž jim záleží včetně konfliktů. V kruhu většinou probíhá nácvik komunikace, aplikují se metody zážitkové pedagogiky zaměřené na zlepšení osobních vztahů mezi žáky a hrají se hry, které mají tento cíl. Učit žáky uvědomovat si své city, včetně negativních a rozumně volit, jak tyto city projevit je jedním ze základních principů.

Víkendové rekreačně-zážitkové pobyty pro třídu (za účasti alespoň části rodičů), dávají dětem, rodičům i pedagogům skvělou příležitost k vzájemnému poznání, k navázání a upevnění důvěry a sounáležitosti a usnadňuje překonání případných problémů v budoucnosti (Říčan, Janošová 2010, s. 115 - 116).

2.7.3 Na úrovni jednotlivců

Individuální sledování potenciálních obětí a zejména žáků, kteří byli už v minulosti obětí. Základem je jejich pozorování při běžné školní práci i při výjimečných příležitostech.

Pravidelné individuální rozhovory se všemi žáky se osvědčili třídním učitelům, kteří chtějí znát svou třídu a vztahy mezi dětmi. Učitel si pozve jednoho žáka za týden, zajímá se o jeho starosti a radosti, plány, i problémy se spolužáky. Nenapomíná ho a svůj nesouhlas vyjádří, jen když to je naprosto nutné. Individuální rozhovor nám umožní poznat šikanované dítě. Může ho tak dát „pod ochranu“ prosociálnímu a oblíbenému žákovi, aby se žák se špatnou pozicí nestal obětí šikany (Říčan, Janošová 2010, s. 115 - 116).

2.8 Šikana z právního hlediska

Právní řešení šikany je velmi problematické. Právní nástroje na potrestání agresora se liší podle situace, ve které se oběť nachází. Rodiče by se měli vždy nejprve obrátit se žádostí o pomoc na školu, neboť český právní řád přiznává žákům a jejich zákonným zástupcům aktivní ochranu před šikanujícím chováním. Posléze je možné obrátit se na Českou školní inspekci nebo zřizovatele školy.

Pokud šikana vyústí v trestní stíhání agresora, oběť má postavení poškozeného (s procesními právy, např. právo na náhradu škody). V mnoha případech však k trestnímu stíhání agresora nedojde pro nízký věk pachatele. Při způsobení materiální škody nebo morální újmy je možné využít občanskoprávní řízení (žaloba na ochranu osobnosti, žaloba na náhradu škody). Ve většině případů je šikanující chování posuzováno podle ustanovení trestního zákona, protože v souvislosti s ním dochází k páčání trestných činů proti svobodě a lidské důstojnosti.

- **trestný čin omezování osobní svobody** – pokud je oběť agresory zavírána, přivazována, je jí bráněno ve volném pohybu,
- **vydírání** – násilím nutí oběť k nějakým úkonům (odevzdání peněz, cigaret, svačiny), případně jí hrozí, že nevykonání příkazu bude mít za následek fyzické násilí,
- **vzbuzení důvodné obavy** – v případě vyhrožování (usmrcením, poškozením, zmlácením), manipulací, kdy dochází k silnému psychickému tlaku na oběť,

- **loupež** – násilné odebrání věcí, užití pohrůžky či násilí v úmyslu zmocnit se věci oběti,
- **znásilnění, pohlavní zneužívání nebo kuplířství** – v případě sexuální formy šikany (sexuální obtěžování oběti, svlékání do naha, osahávání apod.),
- **ublížení na zdraví** – pokud se šikana projeví na zdravotním stavu oběti (má modřiny, zlomenou končetinu, otřes mozku, popáleninu),
- **poškození cizí věci** – oběti je rozřezaná bunda, poničena pomůcka, znehodnocena školní taška apod.

Pokud agresor nedosáhl věku 15 let, nemůže být trestně postížen. Šikany těžších stupňů by však měl řešit soud pro děti a mládež. Soud může uložit dohled probačního a mediačního pracovníka. Dále je možno přikročit k umístění do diagnostického a následně výchovného ústavu pro děti a mládež. V extrémních případech může dojít k odsouzení k nepodmíněnému trestu odnětí svobody a jedinci mladší 18 let si trest odpykají ve výchovném ústavu pro mládež.

Rodiče agresora nejsou vždy beztrestní. Trestní zákon stanoví jejich odpovědnost za výchovu dětí. Jestliže je nezajímá, kde tráví jejich dítě večery, jak se chová a zda se nedopouští protispolečenského chování, můžou být obviněni z ohrožování mravní výchovy mládeže.

Pokud k šikaně dojde v průběhu dne, při pobytu ve škole, nese odpovědnost za vzniklou újmu školské zařízení. Jestli vznikne dítěti jakákoliv škoda, může jeho rodič požadovat náhradu škody na školském zařízení (Martínek 2009, s. 142 - 144).

II PRAKTICKÁ ČÁST

3 Agrese a šikana na základních školách

3.1 Cíl a hypotézy

Cílem bakalářské práce je komparace výskytu agresivity a šikany na prvním stupni základních škol na školách ve městech a na vesnicích.

První hypotéza: Žáci ze škol na vesnicích se s šikanou setkávají méně než žáci, kteří navštěvují školu ve velkém městě.

Druhá hypotéza: Agrese a šikana se vyskytují častěji mezi chlapci než mezi dívkami.

3.2 Zkoumaný vzorek

Pro realizaci dotazníkového průzkumu jsem oslovila ZŠ Donovalskou na Praze 4 a ZŠ v Nučicích nedaleko Prahy. Na ZŠ Donovalská se průzkumu zúčastnily dvě třídy 4. ročníku a celkem 45 dětí. V základní škole v Nučicích mi bylo umožněno provést šetření v jedné třídě 4. ročníku a jedné třídě 5. ročníku. V Nučicích bylo získáno 38 zodpovězených dotazníků.

3.3 Metoda výzkumu

Pro kvantifikovaný výzkum byl vypracován dotazník, sestávající se ze 17 otázek. Vzhledem k věku respondentů byly otázky položeny jednoduše a srozumitelně. Otázky se týkaly znalosti pojmů a vlastní reálné zkušenosti dětí. Bylo položeno 6 uzavřených otázek, 8 výběrových otázek a jedna škálová hodnotící. U pěti výběrových otázek mohli žáci napsat vlastní názor nebo zkušenost, avšak tato možnost nebyla využita často.

Dotazník byl anonymní, bez časového limitu na zpracování odpovědí. Většina dětí měla dotazník vyplněný během 15 minut.

4 Analýza výsledků

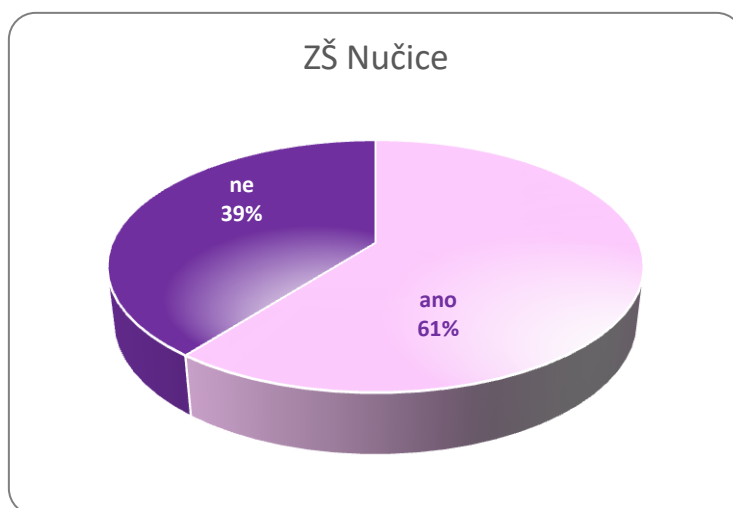
Otázka č. 1

Setkal/a ses s pojmem „agrese“?

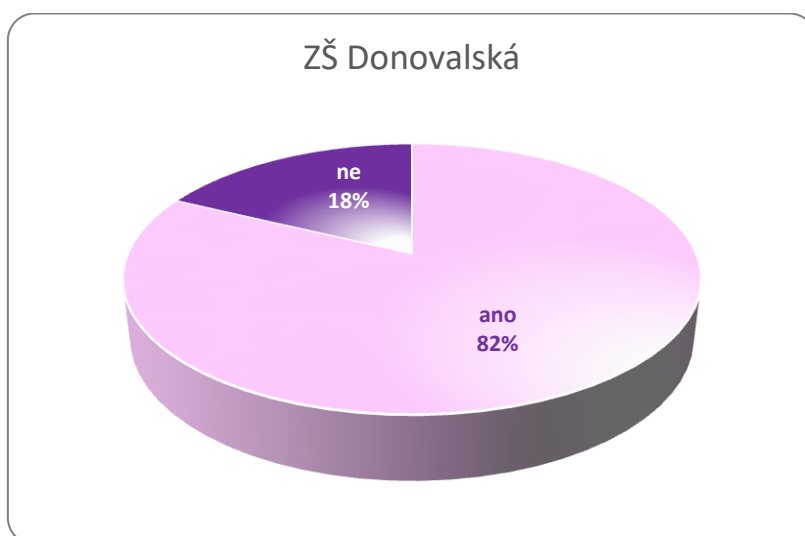
Tab. 3 Znalost pojmu agrese – porovnání podle škol

	ano	ne
ZŠ Nučice	23	15
ZŠ Donovalská	37	8

Graf 1 Znalost pojmu agrese – porovnání podle škol

Graf 2 Znalost pojmu agrese – porovnání podle škol

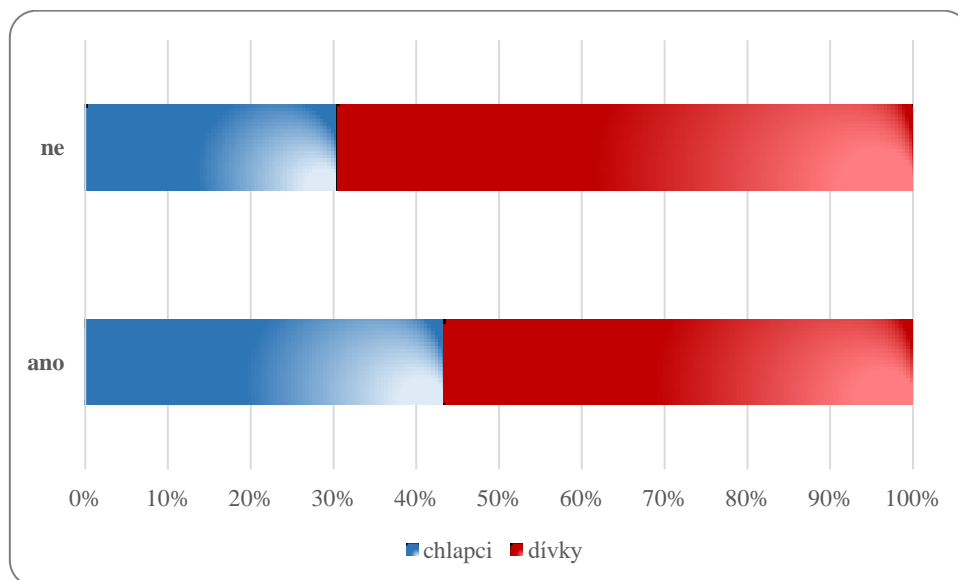

Zdroj: vlastní zpracování

Tab. 4 Znalost pojmu agrese – porovnání podle pohlaví

	ano	ne
chlapci	26	7
dívky	34	16

Graf 3 Znalost pojmu agrese – porovnání podle pohlaví

Zdroj: vlastní zpracování

První otázka zjišťovala, zda žáci znají pojem „agrese“ a jestli se s pojmem setkali. Žáci ze ZŠ Donovalská znali pojem v 82 % (37 odpovědí ze 45), v ZŠ Nučice je procento kladných odpovědí 60 (23 odpovědí z 38). V porovnání pohlaví, je pojem známější mezi chlapci (79 %) než mezi dívkami (68 %).

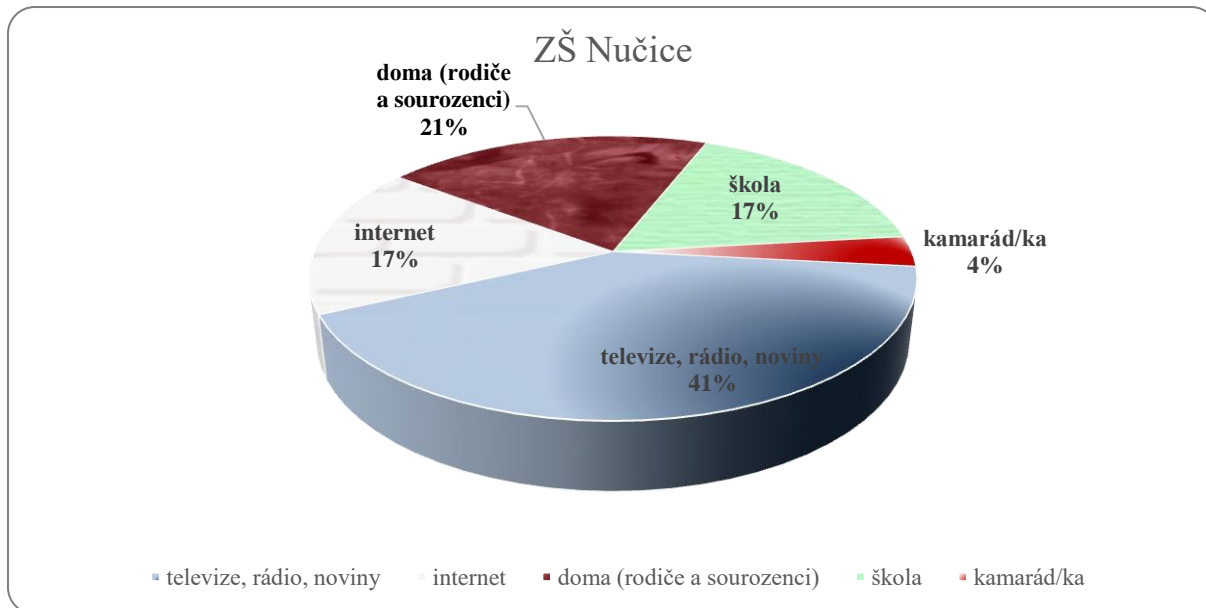
Otázka č. 2

Pokud ano, kde ses s pojmem setkal/a?

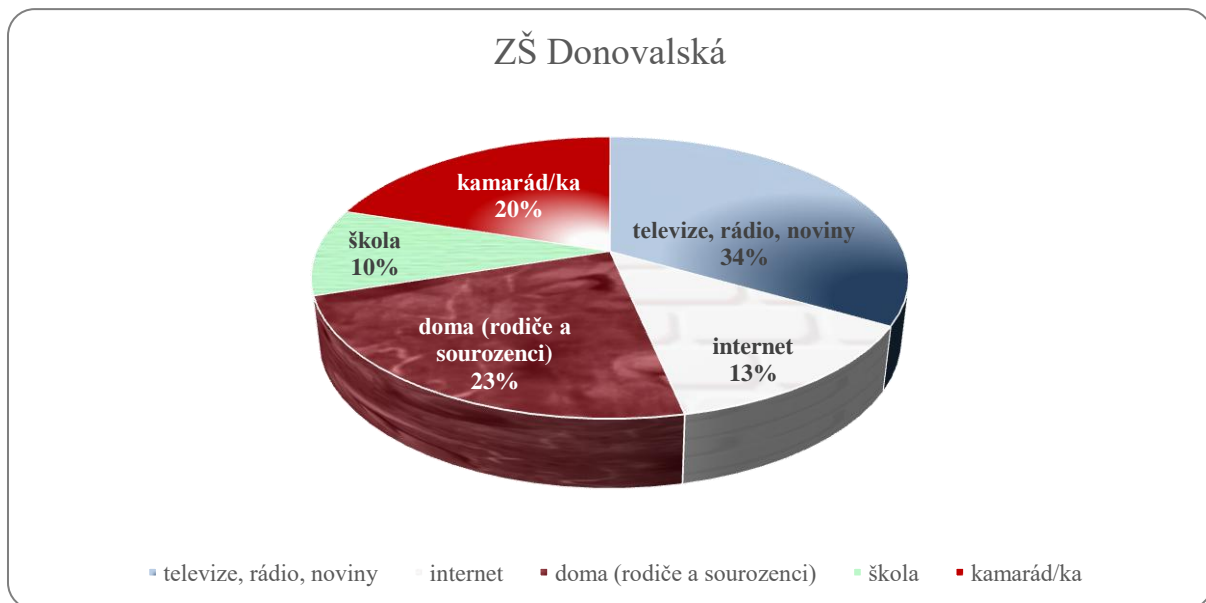
Tab. 5 Zdroj získaných informací – porovnání podle škol

	televize, rádio, noviny	internet	doma (rodiče a sourozenci)	škola	kamarád/ka
ZŠ Nučice	12	5	6	5	1
ZŠ Donovalská	20	8	14	6	12

Graf 4 Zdroj získaných informací – porovnání podle škol

Graf 5 Zdroj získaných informací – porovnání podle škol

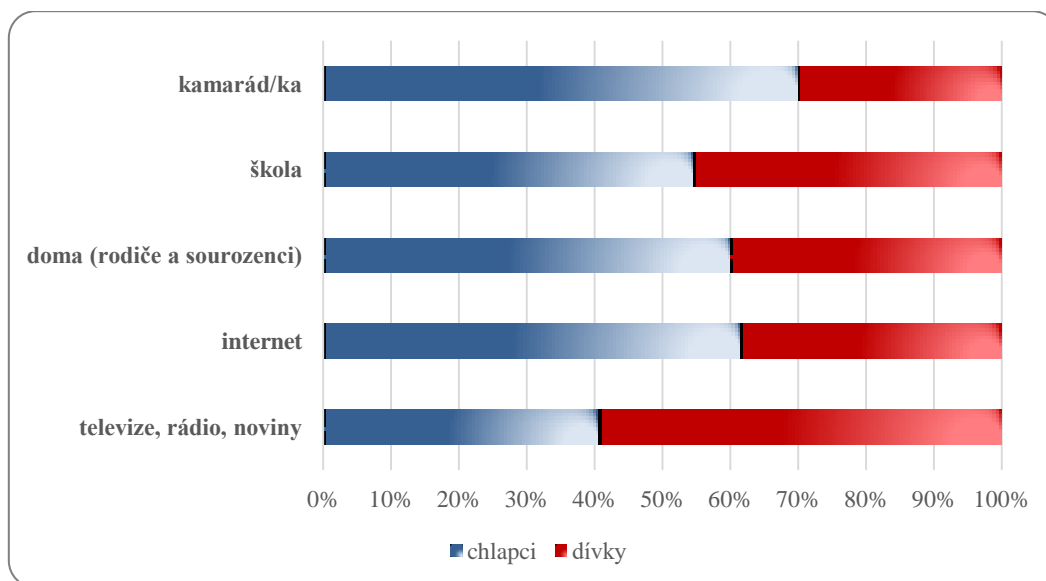

Zdroj: vlastní zpracování

Tab. 6 Zdroj získaných informací – porovnání podle pohlaví

	televize, rádio, noviny	internet	doma (rodiče a sourozenci)	škola	kamarád/ka
chlapci	13	8	12	6	14
dívky	19	5	8	5	6

Graf 6 Zdroj získaných informací – porovnání podle pohlaví

Zdroj: vlastní zpracování

Cílem druhé otázky bylo zjistit, odkud pojem „agrese“ děti znají. U druhé otázky se odpovědi shodovaly v tom, že nejčastěji děti znají pojem agrese ze sdělovacích prostředků – 41 % v ZŠ Nučice a 34 % v ZŠ Donovalská. U dívek převládaly rovněž sdělovací prostředky, chlapci pojem znali nejčastěji od kamaráda.

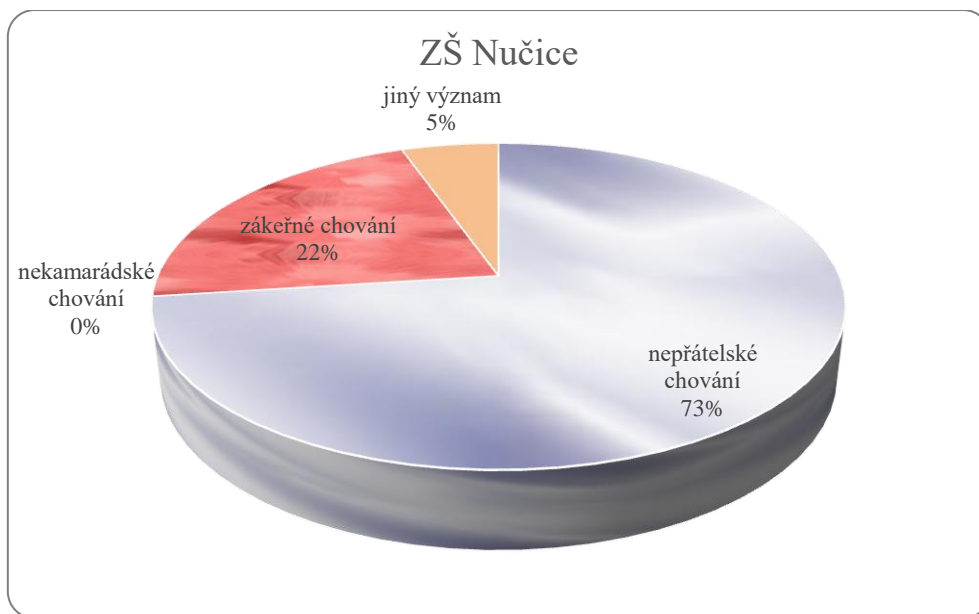
Otázka 3

Co podle tebe "agrese" znamená?

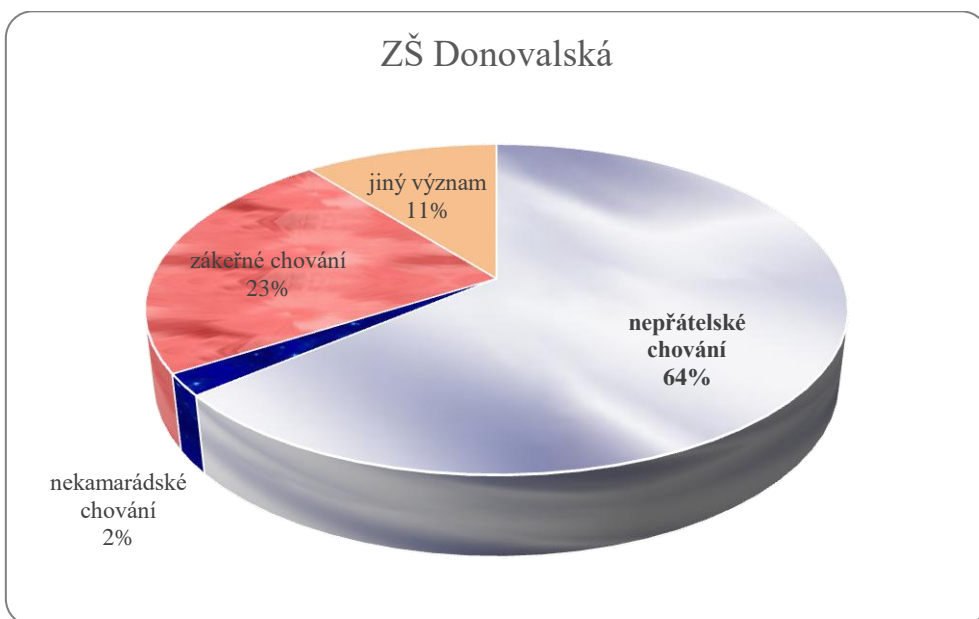
Tab. 7 Význam pojmu agrese – porovnání podle škol

	nepřátelské chování	nekamarádké chování	zákeřné chování	jiný význam
ZŠ Nučice	27	0	8	2
ZŠ Donovalská	30	1	11	5

Graf 7 Význam pojmu agrese – porovnání podle škol

Graf 8 Význam pojmu agrese – porovnání podle škol

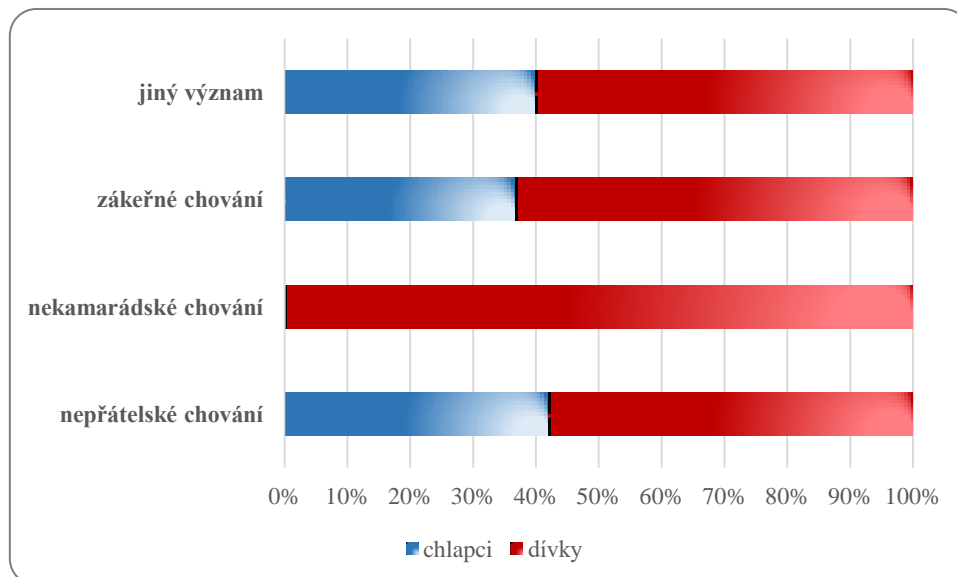

Zdroj: vlastní zpracování

Tab. 8 Význam pojmu agrese – porovnání podle pohlaví

	nepřátelské chování	nekamarádkské chování	zákeřné chování	jiný význam
chlapci	24	0	7	4
dívky	33	1	12	6

Graf 9 Význam pojmu agrese – porovnání podle pohlaví

Zdroj: vlastní zpracování

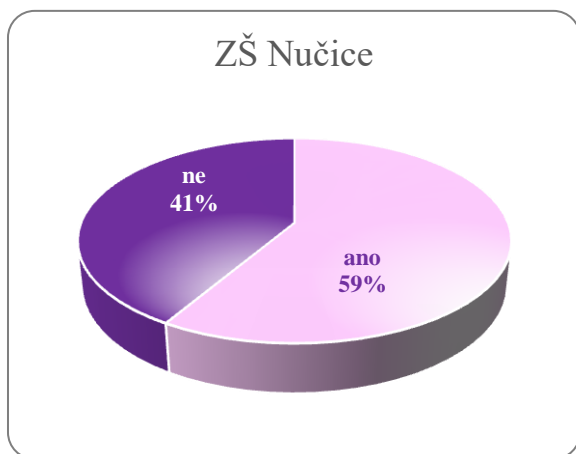
Cílem otázky 3 bylo zjistit, zda žáci znají význam pojmu „agrese“ a co si pod ním představí. Žáci mohli volit z nabídnutých možností nebo napsat vlastními slovy. Význam pojmu žáci určili ve většině případů správně (64% v Donovalské a 73% v Nučicích).

Otázka 4
Setkal/a ses s pojmem „šikana“?

Tab. 9 Znalost pojmu šikana – porovnání podle škol

	ano	ne
ZŠ Nučice	24	17
ZŠ Donovalská	41	4

Graf 10 Znalost pojmu šikana – porovnání podle škol

Graf 11 Znalost pojmu šikana – porovnání podle škol

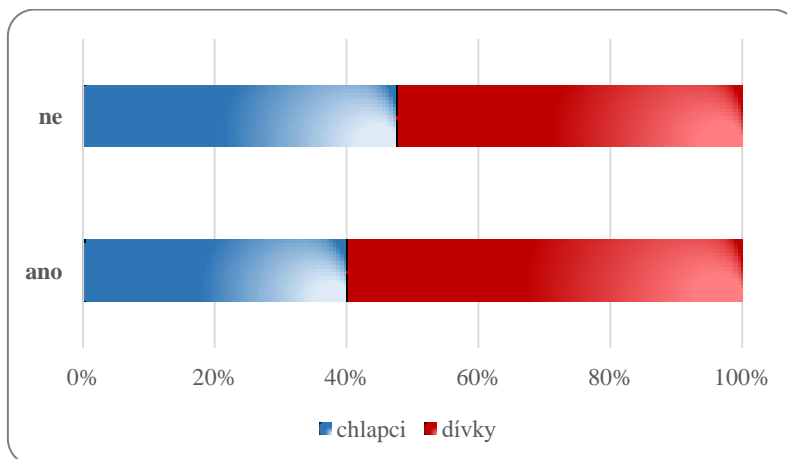

Zdroj: vlastní zpracování

Tab. 10 Znalost pojmu šikana – porovnání podle pohlaví

	ano	ne
chlapci	26	10
dívky	39	11

Graf 12 Znalost pojmu šikana – porovnání podle pohlaví

Zdroj: vlastní zpracování

Cílem 4. otázky bylo zjistit, zda se s pojmem „šikana“ děti setkaly. Z odpovědí na otázku č. 4 vyplynulo, že většina dětí na vesnici (59 %) i ve městě (91 %) pojem znají. Pojem znala většina dívek (78 %) i chlapců (73 %).

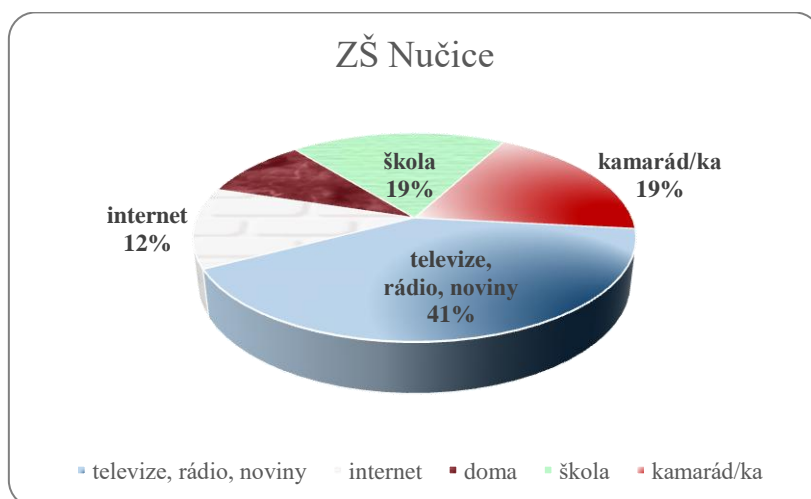
Otázka 5

Pokud ano, kde ses s pojmem setkal/a?

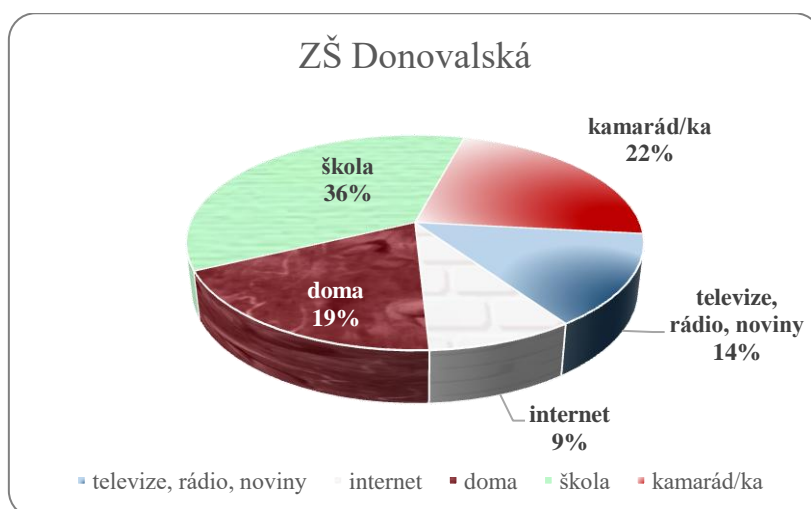
Tab. 11 Zdroj získaných informací – porovnání podle škol

	televize, rádio, noviny	internet	doma	škola	kamarád/ka
ZŠ Nučice	13	4	3	6	6
ZŠ Donovalská	11	7	15	29	18

Graf 13 Zdroj získaných informací – porovnání podle škol

Graf 14 Zdroj získaných informací – porovnání podle škol

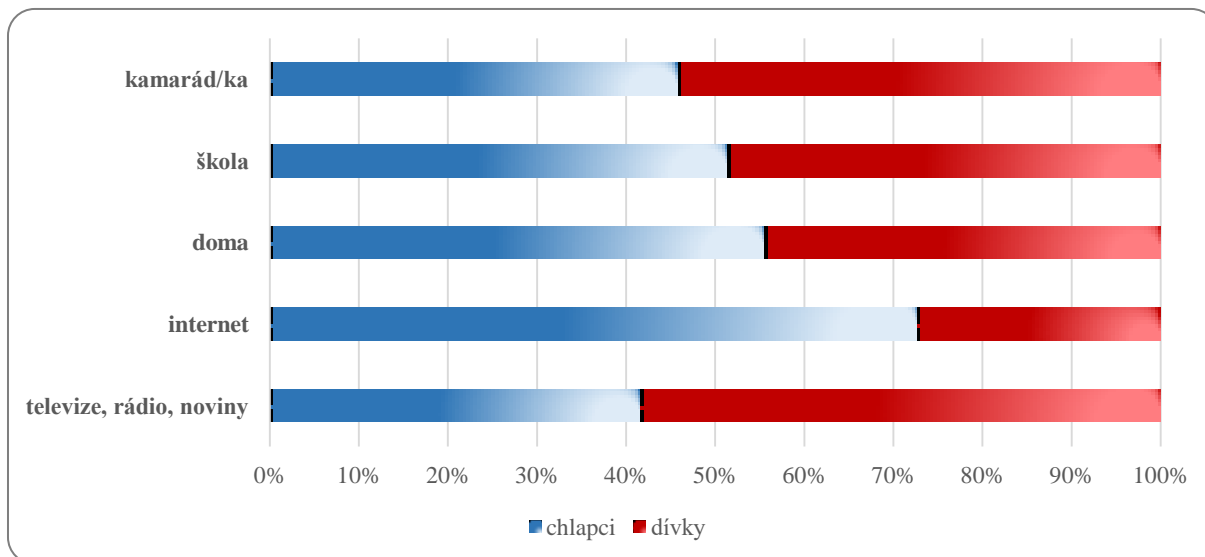

Zdroj: vlastní zpracování

Tab. 12 Zdroj získaných informací – porovnání podle pohlaví

	televize, rádio, noviny	internet	doma	škola	kamarád/ka
chlapci	10	8	10	18	11
dívky	14	3	8	17	13

Graf 15 Zdroj získaných informací – porovnání podle pohlaví

Zdroj: vlastní zpracování

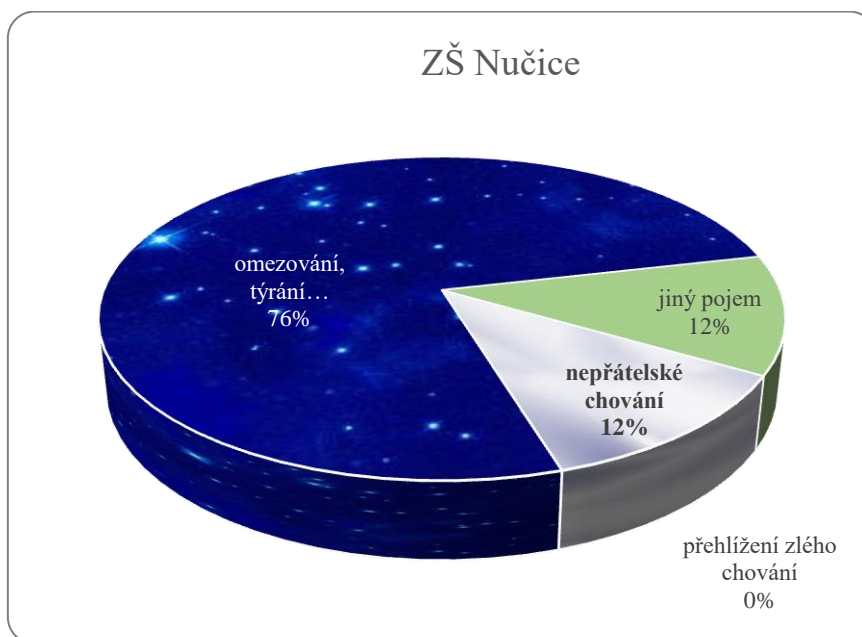
Otázka 5 zjišťovala, odkud žáci pojem „šikana“ znají. Žáci mohli volit z nabídnutých možností nebo napsat vlastními slovy. Jako nejčastější zdroj informací respondenti uváděli školu (36 % v ZŠ Donovalská) a sdělovací prostředky (41 % v ZŠ Nučice). Pokud vyhodnotíme odpovědi podle pohlaví, tak se shodují na škole dívky (v 34 %) i chlapci (v 54 %).

Otázka 6
Co podle tebe "šikana" znamená?

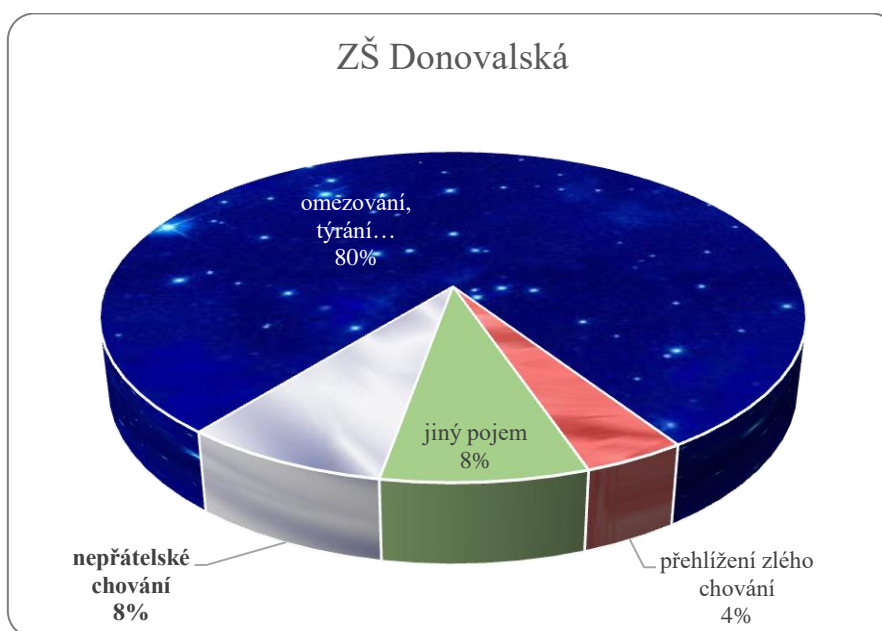
Tab. 13 Význam pojmu šikana – porovnání podle škol

	nepřátelské chování	omezování, týrání...	přehlížení zlého chování	jiný pojem
ZŠ Nučice	5	32	0	5
ZŠ Donovalská	4	40	2	4

Graf 16 Význam pojmu šikana – porovnání podle škol

Graf 17 Význam pojmu šikana – porovnání podle škol

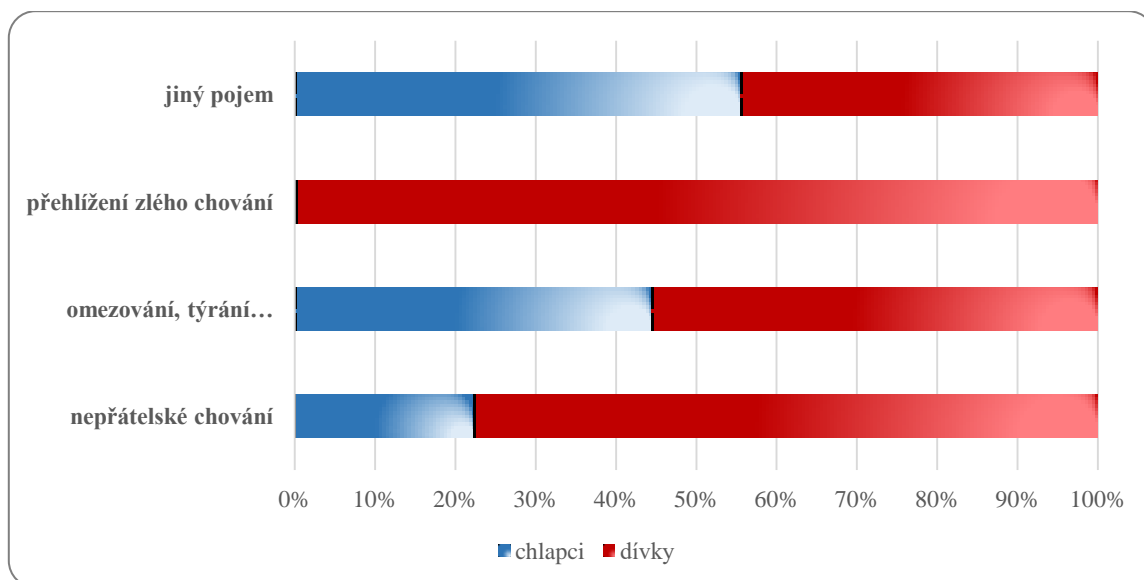

Zdroj: vlastní zpracování

Tab. 14 Význam pojmu šikana – porovnání podle pohlaví

	nepřátelské chování	omezování, týrání...	přehlížení zlého chování	jiný pojem
chlapci	2	32	0	5
dívky	7	40	2	4

Graf 18 Význam pojmu šikana – porovnání podle pohlaví

Zdroj: vlastní zpracování

Cílem otázky 6 bylo zjistit, co si pod pojmem „šikana“ představí. Žáci mohli volit z nabídnutých možností nebo napsat vlastními slovy. Odpovědi se nejčastěji shodovaly na variantě b) omezování nebo týrání (psychicky nebo fyzicky) slabšího jedince v kolektivu. Tuto odpověď zvolilo 76 % respondentů v Nučicích a 80 % v Donovalské.

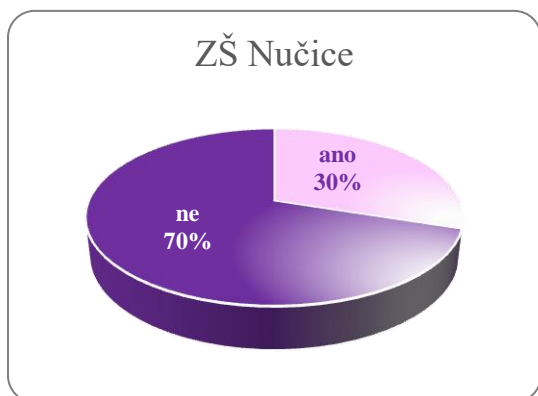
Otázka 7

Setkal/a ses s agresivním chováním ve svém okolí?

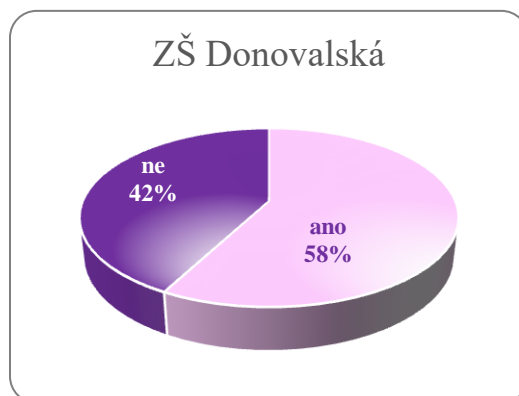
Tab. 15 Vlastní reálná zkušenost s agresivním chováním – porovnání podle škol

	ano	ne
ZŠ Nučice	12	28
ZŠ Donovalská	26	19

Graf 19 Vlastní reálná zkušenost s agresivním chováním – porovnání podle škol

Graf 20 Vlastní reálná zkušenost s agresivním chováním – porovnání podle škol

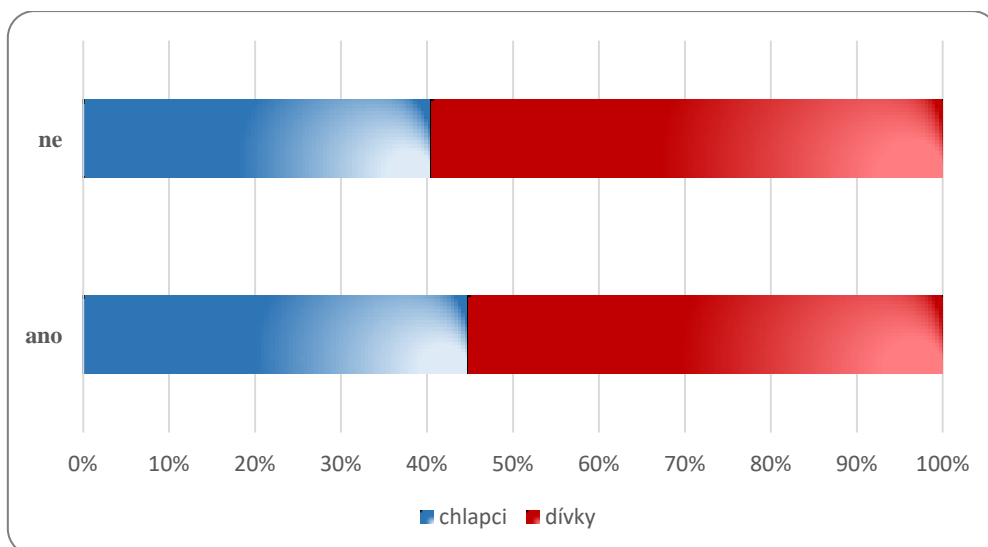

Zdroj: vlastní zpracování

Tab. 16 Vlastní reálná zkušenost s agresivním chováním – porovnání podle pohlaví

	ano	ne
chlapci	17	19
dívky	21	28

Graf 21 Vlastní reálná zkušenost s agresivním chováním – porovnání podle pohlaví

Zdroj: vlastní zpracování

Záměrem 7. otázky bylo zjistit, jestli se žáci s agresivním chováním setkali. Odpovědi u této otázky se poprvé výrazně lišily – zatímco na pražské škole se s agresivním setkalo 58 % dětí, na venkovské jen 30 %.

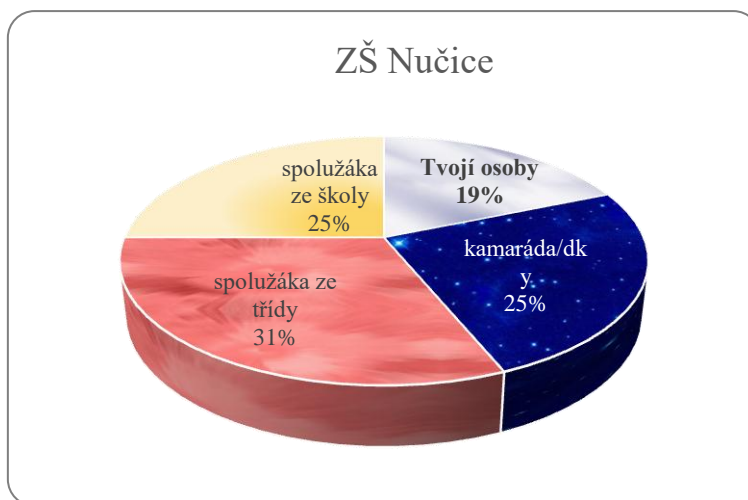
Otázka 8

Pokud ano, agresivní chování se týkalo:

Tab. 17 Specifikace reálné zkušenosti – porovnání podle škol

	tvoji osoby	kamaráda/dky	spolužáka ze třídy	spolužáka ze školy
ZŠ Nučice	3	4	5	4
ZŠ Donovalská	9	8	11	6

Graf 22 Specifikace reálné zkušenosti – porovnání podle škol

Graf 23 Specifikace reálné zkušenosti – porovnání podle škol

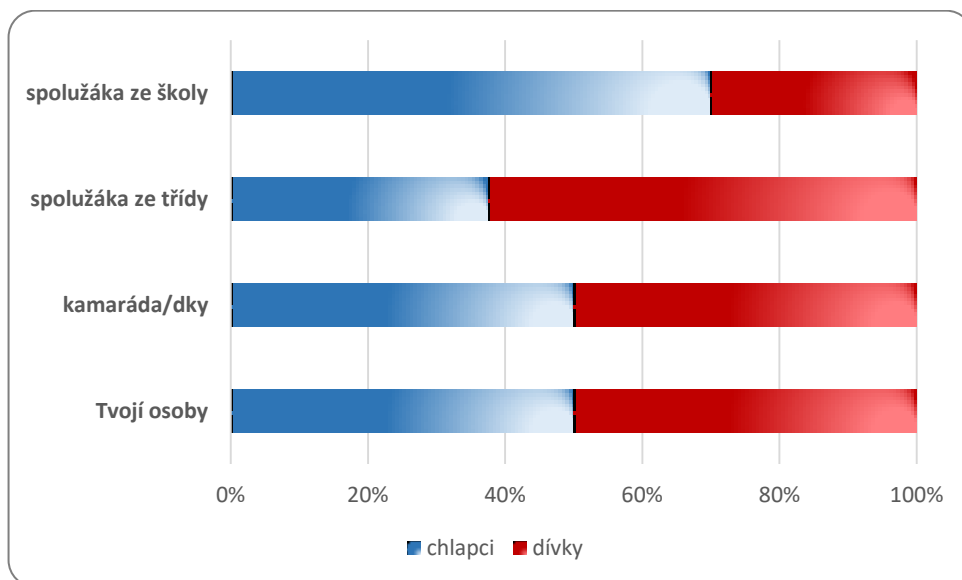

Zdroj: vlastní zpracování

Tab. 18 Specifikace reálné zkušenosti – porovnání podle pohlaví

	tvoji osoby	kamaráda/dky	spolužáka ze třídy	spolužáka ze školy
chlapci	6	6	6	7
dívky	6	6	10	3

Graf 24 Specifikace reálné zkušenosti – porovnání podle pohlaví

Zdroj: vlastní zpracování

Cílem otázky č. 8 bylo zjistit, koho se agresivní chování týkalo, pokud se s nimi žáci setkali. V obou školách se agresivní chování týkalo spolužáka ze třídy nebo kamaráda, tedy osob blízkých našim dotazovaným. V rozlišení u dívek se jednalo nejčastěji o spolužáka ze třídy, u chlapců spolužáka ze školy.

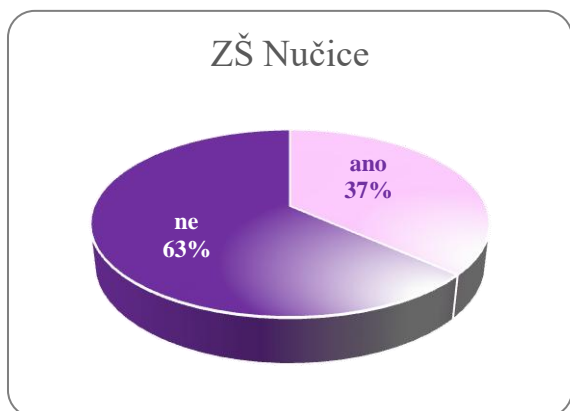
Otázka 9

Setkal/a ses se šikanou ve svém okolí?

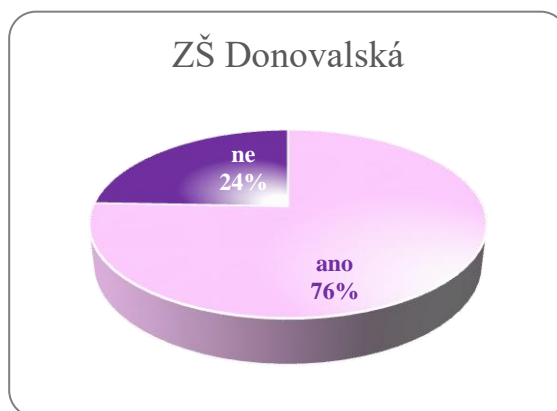
Tab. 19 Vlastní reálná zkušenost se šikanou – porovnání podle škol

	ano	ne
ZŠ Nučice	15	26
ZŠ Donovalská	34	11

Graf 25 Vlastní reálná zkušenost se šikanou – porovnání podle škol

Graf 26 Vlastní reálná zkušenost se šikanou – porovnání podle škol

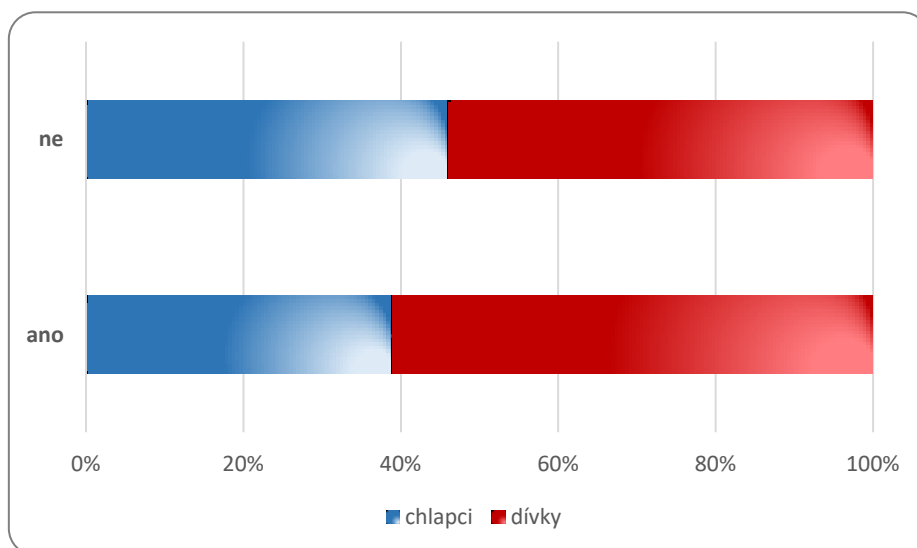

Zdroj: vlastní zpracování

Tab. 20 Vlastní reálná zkušenost se šikanou – porovnání podle pohlaví

	ano	ne
chlapci	19	17
dívky	30	20

Graf 27 Vlastní reálná zkušenost se šikanou – porovnání podle pohlaví

Zdroj: vlastní zpracování

Otázka č. 9 mapovala reálnou zkušenost se šikanou. Podle odpovědí můžeme usuzovat, že školy ve velkém městě mají větší riziko možného výskytu šikany. V případě ZŠ Donovalské se kladně vyjádřilo 76 % dětí. Naopak na ZŠ Nučice má zkušenost se šikanou pouze 37 %.

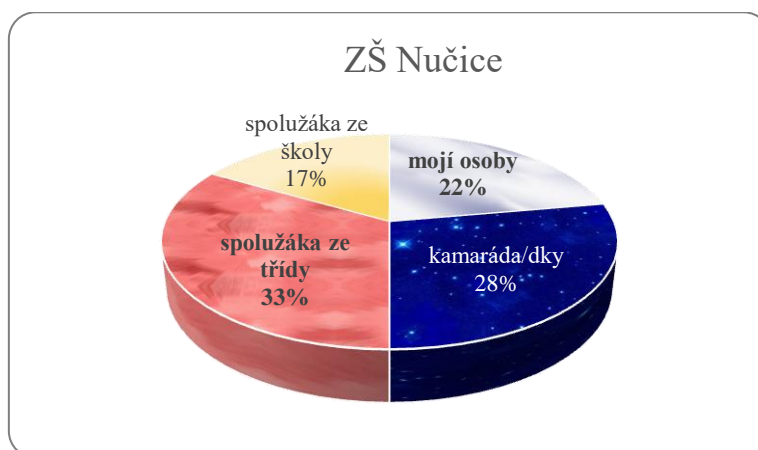
Otázka 10

Pokud ano, šikana se týkala:

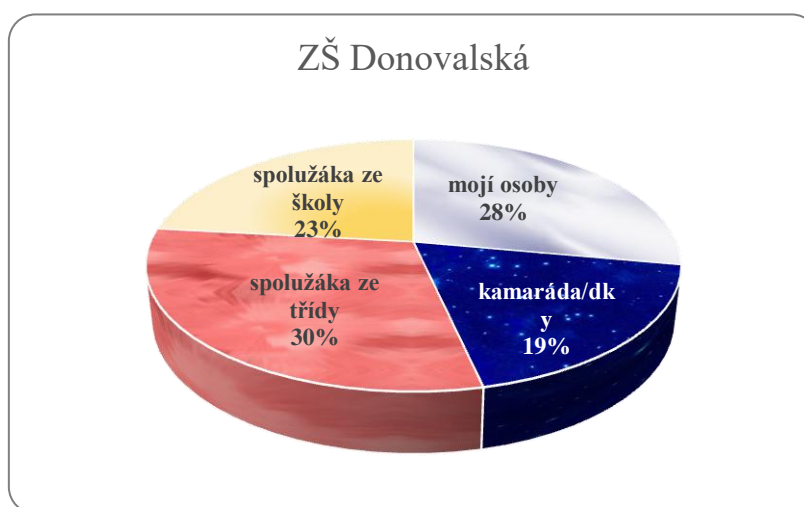
Tab. 21 Specifikace reálné zkušenosti – porovnání podle škol

	mojí osoby	kamaráda/dky	spolužáka ze třídy	spolužáka ze školy
ZŠ Nučice	4	5	6	3
ZŠ Donovalská	12	8	13	10

Graf 28 Specifikace reálné zkušenosti – porovnání podle škol

Graf 29 Specifikace reálné zkušenosti – porovnání podle škol

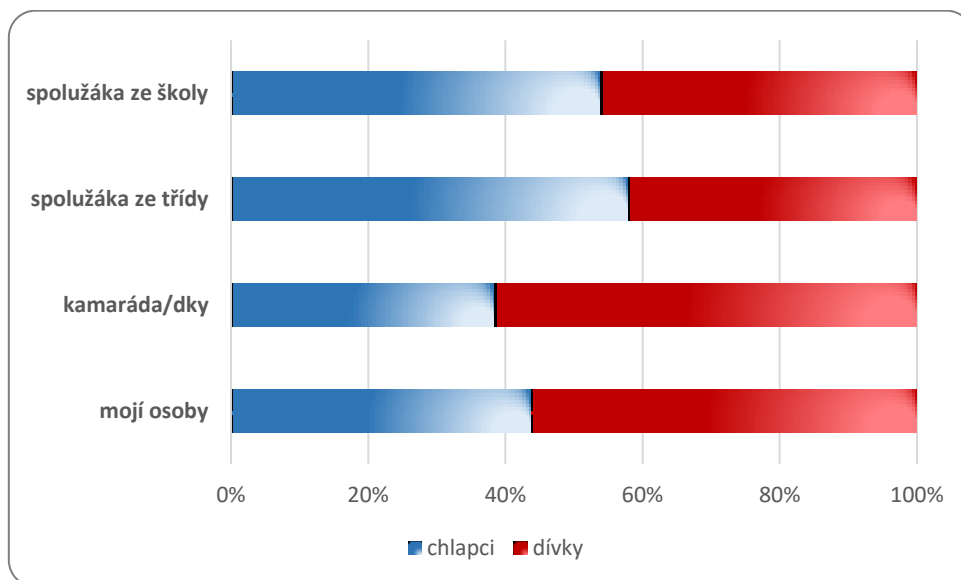

Zdroj: vlastní zpracování

Tab. 22 Specifikace reálné zkušenosti – porovnání podle pohlaví

	mojí osoby	kamaráda/dky	spolužáka ze třídy	spolužáka ze školy
chlapci	7	5	11	7
dívky	9	8	8	6

Graf 30 Specifikace reálné zkušenosti – porovnání podle pohlaví

Zdroj: vlastní zpracování

V otázce 10 měli žáci zaznamenat, koho se šikana týkala (pokud jí byli svědkem nebo se týkala jich samotných). Podobně jako u otázky č. 8 se reálná zkušenost se šikanou týkala nejčastěji spolužáka ze třídy (33% na vesnici a 30% ve městě). Velmi důležitá je položka „mojí osoby“ – v obou školách má osobní zkušenost se šikanou zhruba ¼ dětí.

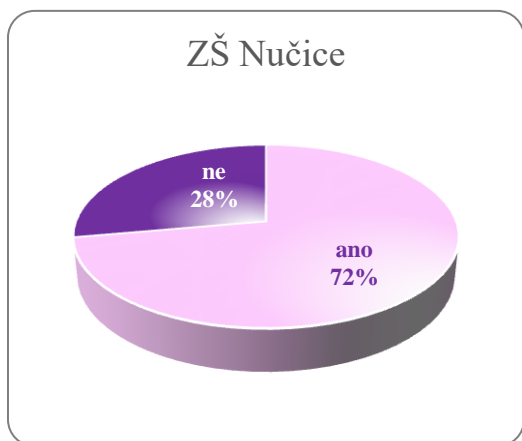
Otázka 11

Byla situace podle tebe řešená rychle? Pomohlo okolí (spolužáci, učitelé, škola, rodiče)?

Tab. 23 Reakce okolí na vzniklou situaci – porovnání podle škol

	ano	ne
ZŠ Nučice	13	5
ZŠ Donovalská	28	9

Graf 31 Specifikace reálné zkušenosti – porovnání podle škol

Graf 32 Specifikace reálné zkušenosti – porovnání podle škol

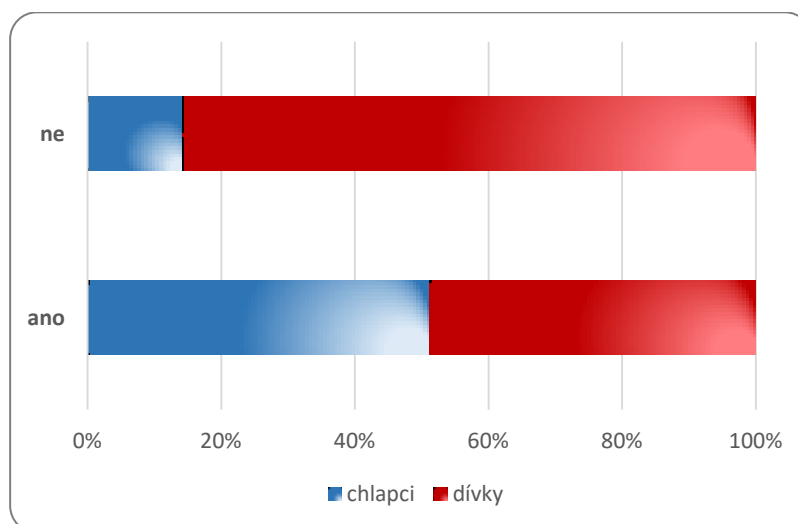

Zdroj: vlastní zpracování

Tab. 24 Reakce okolí na vzniklou situaci – porovnání podle pohlaví

	ano	ne
chlapci	21	2
dívky	20	12

Graf 33 Reakce okolí na vzniklou situaci – porovnání podle pohlaví

Zdroj: vlastní zpracování

Záměrem tohoto dotazu bylo, zda mají děti důvěru ve své okolí (ať už mezi vrstevníky nebo dospělými) a mají se v případě potíží na koho obrátit. Pozitivní výsledek – zhruba ¾ kladných odpovědí – vykazuje důvěru dětí v nejbližší okolí. Co se týká porovnání dívek a chlapců, dívky jsou pravděpodobně citlivější a asi by uvítaly i dřívější intervenci okolí. Z takto položené uzavřené otázky to ovšem nelze dovodit.

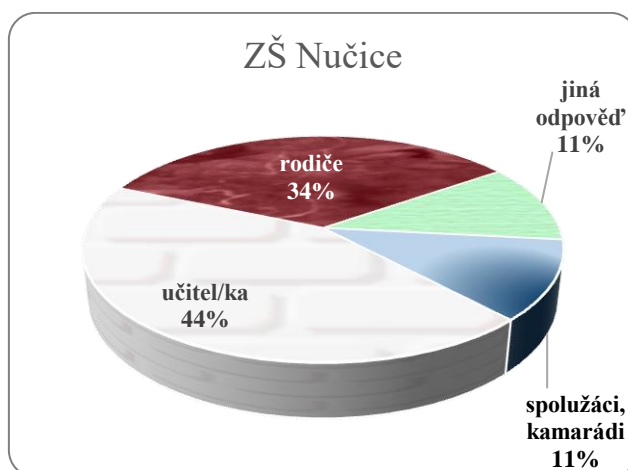
Otázka 12

Kdo by si měl podle tebe šikany všimnout a problém řešit?

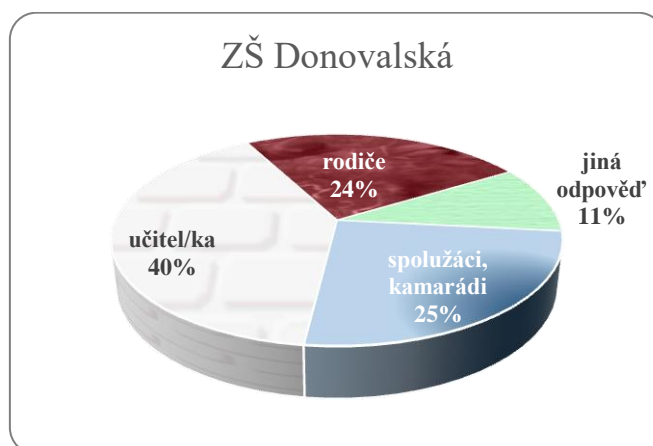
Tab. 25 Zaznamenání šikany pohledem žáků – porovnání podle škol

	spolužáci, kamarádi	učitel/ka	rodiče	jiná odpověď
ZŠ Nučice	6	23	18	6
ZŠ Donovalská	22	35	21	9

Graf 34 Zaznamenání šikany pohledem žáků – porovnání podle škol

Graf 35 Zaznamenání šikany pohledem žáků – porovnání podle škol

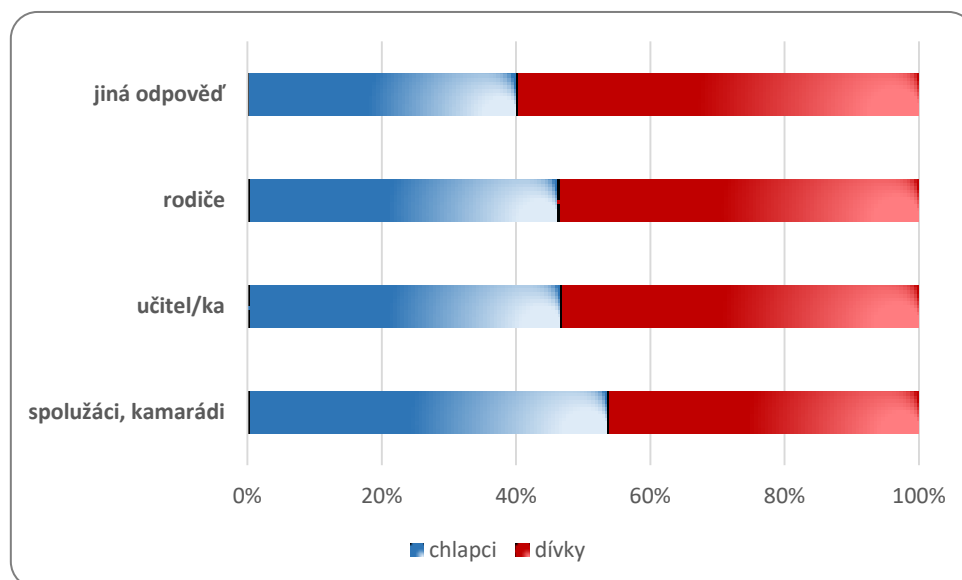

Zdroj: vlastní zpracování

Tab. 26 Zaznamenání šikany pohledem žáků – porovnání podle pohlaví

	spolužáci, kamarádi	učitel/ka	rodiče	jiná odpověď
chlapci	15	27	18	6
dívky	13	31	21	9

Graf 36 Zaznamenání šikany pohledem žáků – porovnání podle pohlaví

Zdroj: vlastní zpracování

Záměrem otázky bylo zjistit, na koho by se dítě v případě šikany pravděpodobně obrátilo, v koho má největší důvěru. Odpovědi z obou škol i v porovnání chlapců a dívek se shodují v tom, že by si jako první měl na šikanu reagovat učitel nebo učitelka.

Otázka 13

Jak bys popsala následující situace? Napiš známky jako ve škole (1-4) k následujícím situacím:

- 1) náhodné shození věcí z lavice na zem
- 2) ojediné vzetí mých věcí druhým bez dovození (pomůcky do školy, svačina...)
- 3) nadávky na moji osobu
- 4) urážky na adresu mojí rodiny
- 5) vysmívání se mému neúspěchu (špatná známka, nešikovnost v tělocviku...)
- 6) zastrašování
- 7) fackování
- 8) schování peněženky, klíčů (nebo jiných mých důležitých věcí)
- 9) opakované vzetí svačiny nebo pomůcek
- 10) postrčení při kolektivní hře na tělocviku (fotbal, vybíjená...)

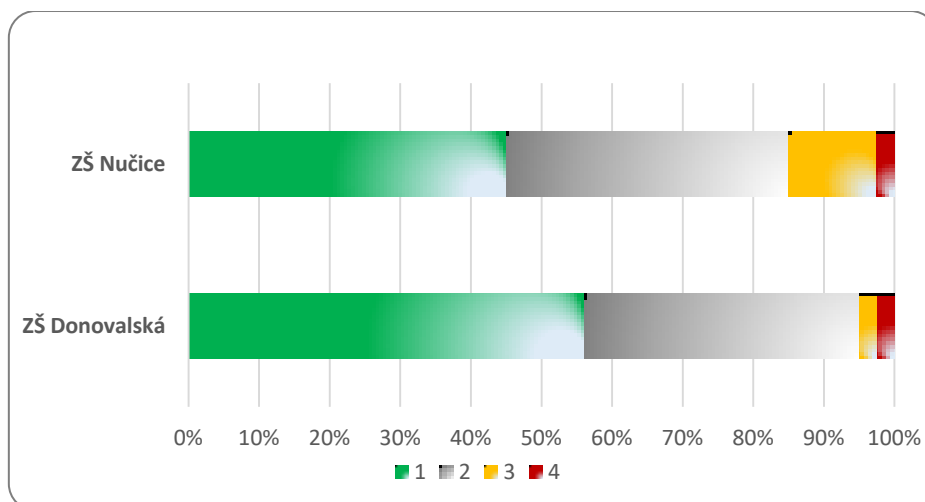
Rozsah známkování:

- 1 – o nic nejde, jen vtípek
- 2 – takové jednání by mi vadilo
- 3 – nepříjemné, takové jednání by mi velmi vadilo
- 4 – hrozné, takové jednání by mi vadilo a zraňovalo mě

Tab. 27 Ohodnocení situace: Náhodné shození věcí z lavice na zem – porovnání podle škol

náhodné shození věcí		
	ZŠ Nučice	ZŠ Donovalská
1	18	23
2	16	16
3	5	1
4	1	1

Graf 37 Ohodnocení situace: Náhodné shození věcí z lavice na zem – porovnání podle škol

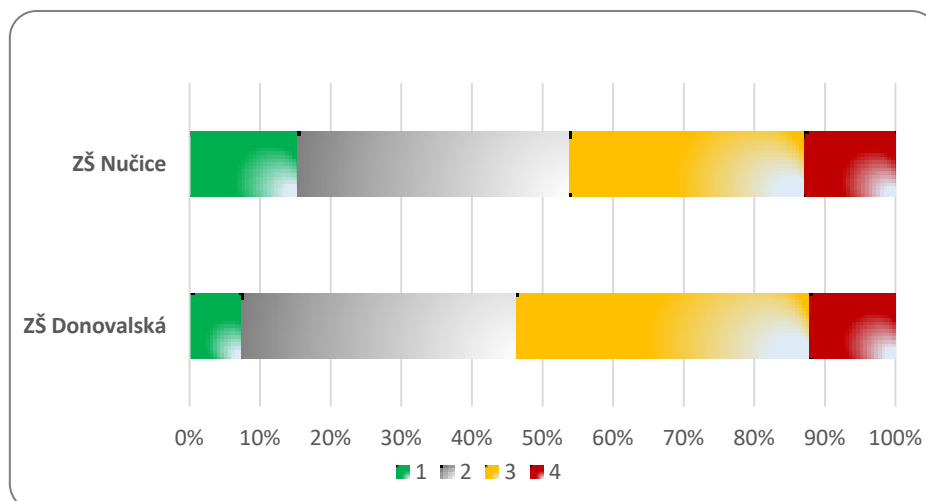

Zdroj: vlastní zpracování

Tab. 28 Ohodnocení situace: Ojedinělé vzetí mých věcí druhým bez dovolení – porovnání podle škol

ojedinělé vzetí věcí		
	ZŠ Nučice	ZŠ Donovalská
1	6	3
2	15	16
3	13	17
4	5	5

Graf 38 Ohodnocení situace: Ojedinelé vzetí mých věcí druhým bez dovolení – porovnání podle škol

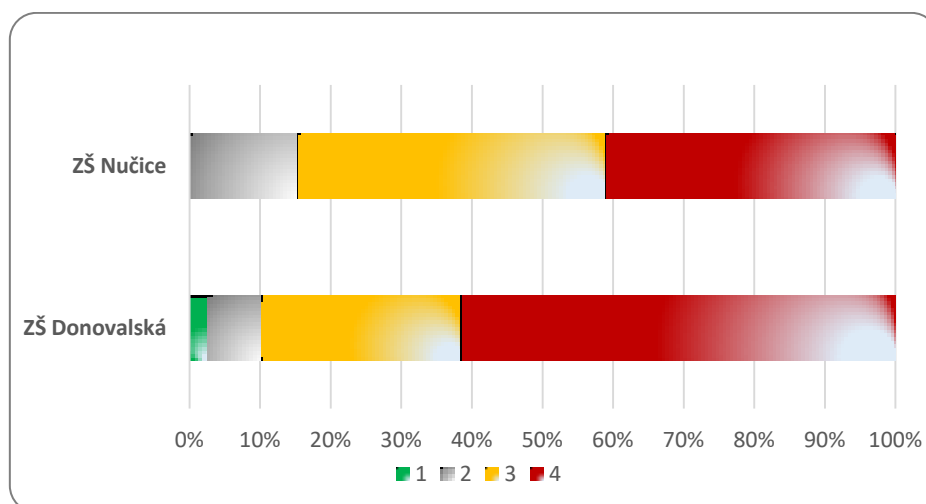

Zdroj: vlastní zpracování

Tab. 29 Ohodnocení situace: Nadávky na moji osobu – porovnání podle škol

nadávky		
	ZŠ Nučice	ZŠ Donovalská
1	0	1
2	6	3
3	17	11
4	16	24

Graf 39 Ohodnocení situace: Nadávky na moji osobu – porovnání podle škol

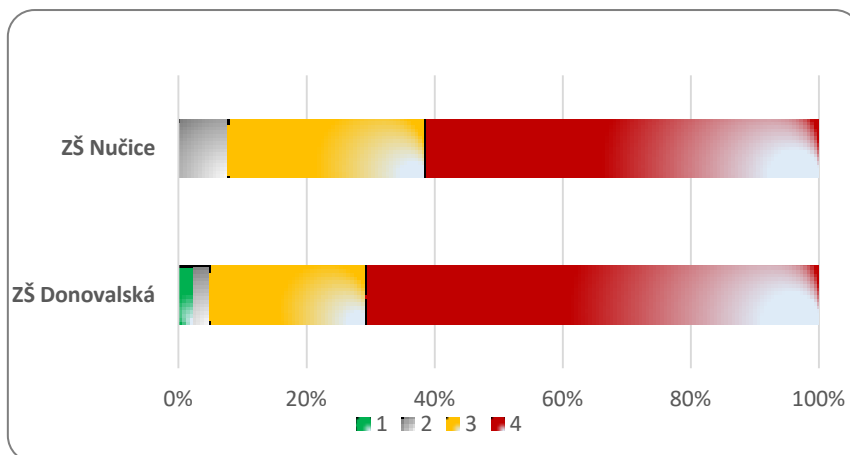

Zdroj: vlastní zpracování

Tab. 30 Ohodnocení situace: Urážky na adresu mojí rodiny – porovnání podle škol

urážky		
	ZŠ Nučice	ZŠ Donovalská
1	0	1
2	3	1
3	12	10
4	24	29

Graf 40 Ohodnocení situace: Urážky na adresu mojí rodiny – porovnání podle škol

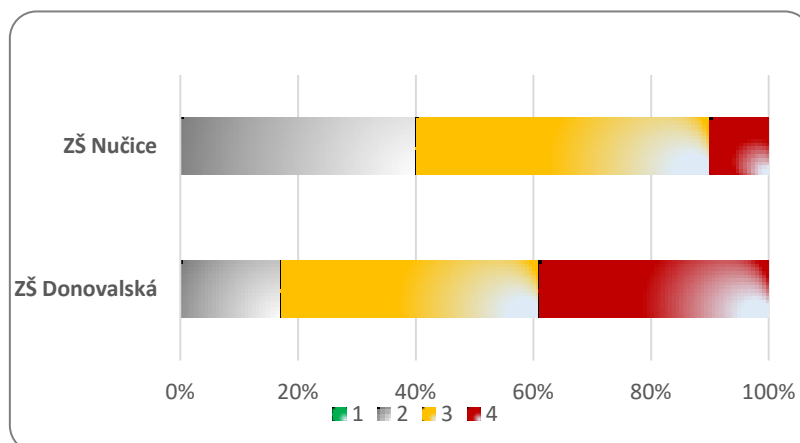

Zdroj: vlastní zpracování

Tab. 31 Ohodnocení situace: Vysmívání se mému neúspěchu – porovnání podle škol

vysmívání se		
	ZŠ Nučice	ZŠ Donovalská
1	0	0
2	16	7
3	20	18
4	4	16

Graf 41 Ohodnocení situace: Vysmívání se mému neúspěchu – porovnání podle škol

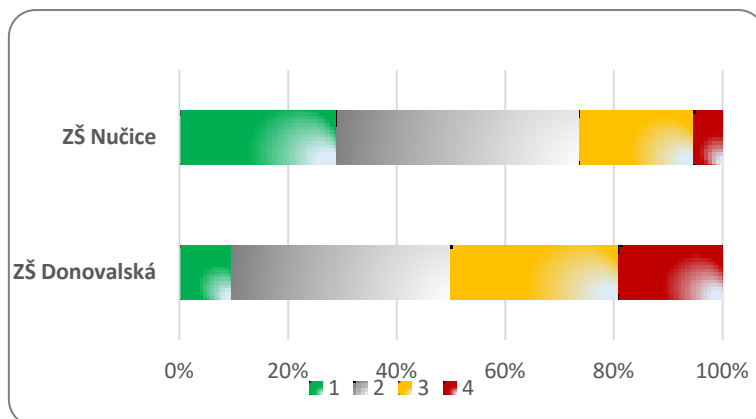

Zdroj: vlastní zpracování

Tab. 32 Ohodnocení situace: Zastrášení – porovnání podle škol

zastrášení		
	ZŠ Nučice	ZŠ Donovalská
1	11	4
2	17	17
3	8	13
4	2	8

Graf 42 Ohodnocení situace: Zastrášení – porovnání podle škol

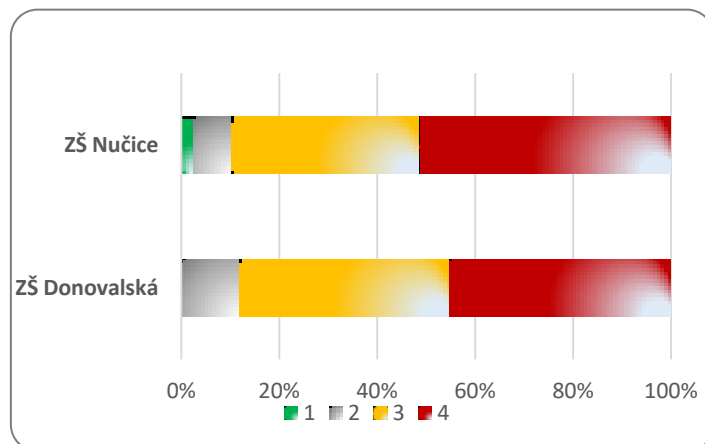

Zdroj: vlastní zpracování

Tab. 33 Ohodnocení situace: Fackování – porovnání podle škol

fackování		
	ZŠ Nučice	ZŠ Donovalská
1	1	0
2	3	5
3	15	18
4	20	19

Graf 43 Ohodnocení situace: Fackování – porovnání podle škol

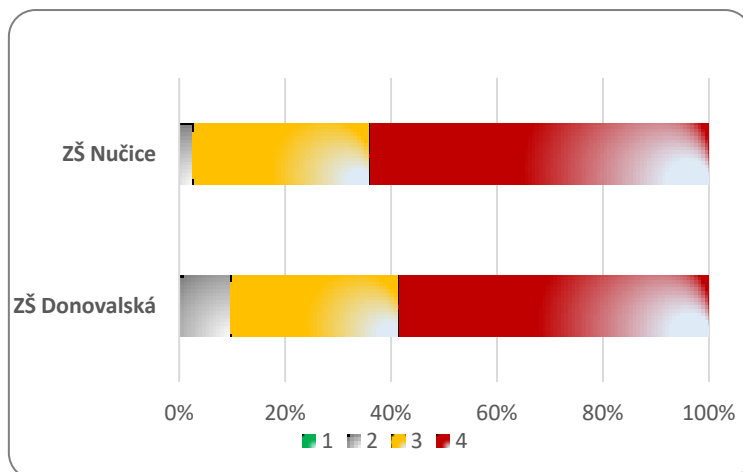

Zdroj: vlastní zpracování

Tab. 34 Ohodnocení situace: Schování peněženky, klíčů – porovnání podle škol

schování věci		
	ZŠ Nučice	ZŠ Donovalská
1	0	0
2	1	4
3	13	13
4	25	24

Graf 44 Ohodnocení situace: Schování peněženky, klíčů – porovnání podle škol

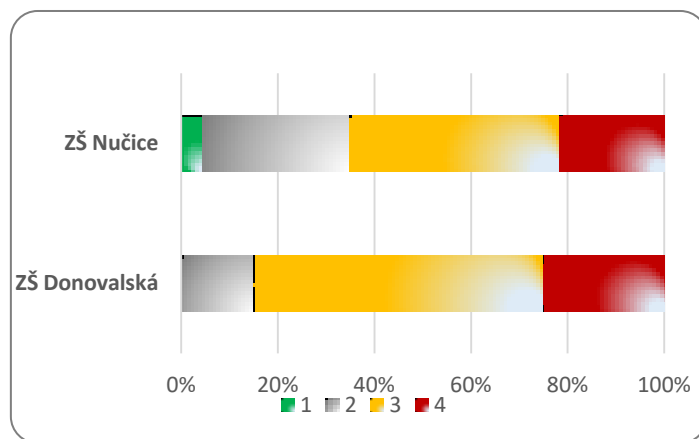

Zdroj: vlastní zpracování

Tab. 35 Ohodnocení situace: Opakované vzetí svačiny nebo pomůcek – porovnání podle škol

opakované vzetí svačiny		
	ZŠ Nučice	ZŠ Donovalská
1	2	0
2	14	6
3	20	24
4	10	10

Graf 45 Ohodnocení situace: Opakované vzetí svačiny nebo pomůcek – porovnání podle škol

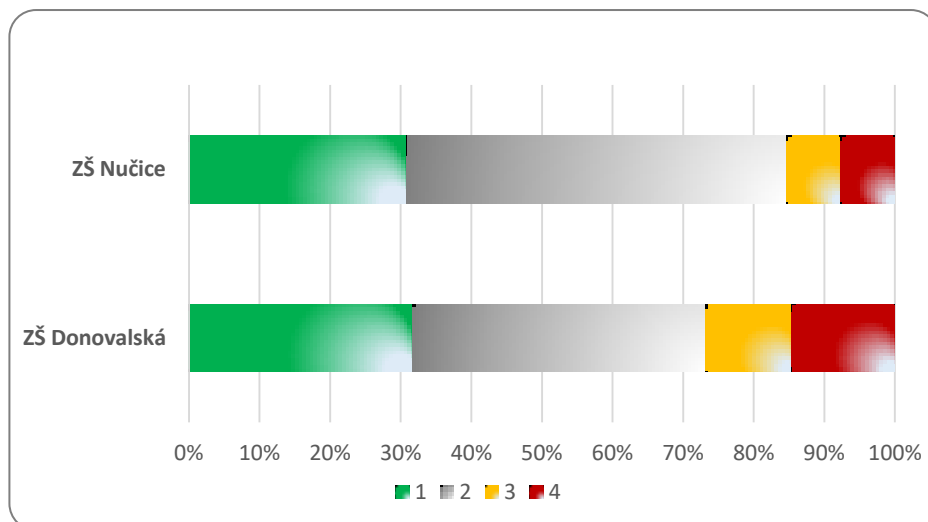

Zdroj: vlastní zpracování

Tab. 36 Ohodnocení situace: Postrčení při kolektivní hře na tělocviku – porovnání podle škol

postrčení při hře		
	ZŠ Nučice	ZŠ Donovalská
1	12	13
2	21	17
3	3	5
4	3	6

Graf 46 Ohodnocení situace: Postrčení při kolektivní hře na tělocviku – porovnání podle škol

Zdroj: vlastní zpracování

Záměrem škálové otázky bylo zjistit, které situace jsou žákům nepříjemné a které jim naopak nevadí. Žáci by nejhůře snášeli nadávky, urážky, vysmívání se, fackování a schování věcí. Nevadilo by jim náhodné shození věcí (záměrně vložené chování, které není šikanou). Podobně dopadlo i postrčení při hře, které hodnotili častěji známkou 1 a 2. Překvapivým výsledkem bylo hodnocení známkou 1 a 2 u zastrašování, ke kterému by byli tolerantní žáci venkovské školy. Ojedinelé vzetí věcí bylo hodnoceno známkou 2 a 3, opakované vzetí svačiny označili známkou 3 žáci z obou škol.

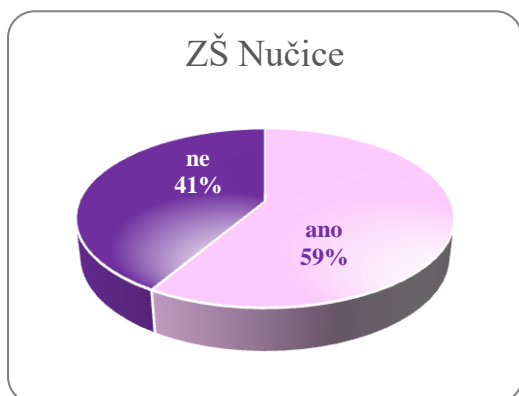
Otázka 14

Setkala ses s některou situací popsanou v otázce 13?

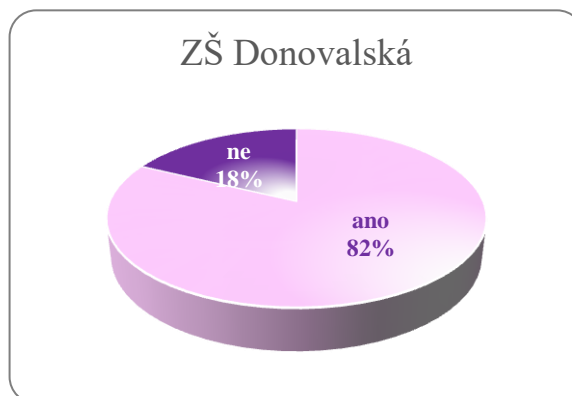
Tab. 37 Vlastní reálná zkušenost s agresivitou nebo šikanou – porovnání podle škol

	ano	ne
ZŠ Nučice	24	17
ZŠ Donovalská	37	8

Graf 47 Vlastní reálná zkušenost s agresivitou nebo šikanou – porovnání podle škol

Graf 48 Vlastní reálná zkušenost s agresivitou nebo šikanou – porovnání podle škol

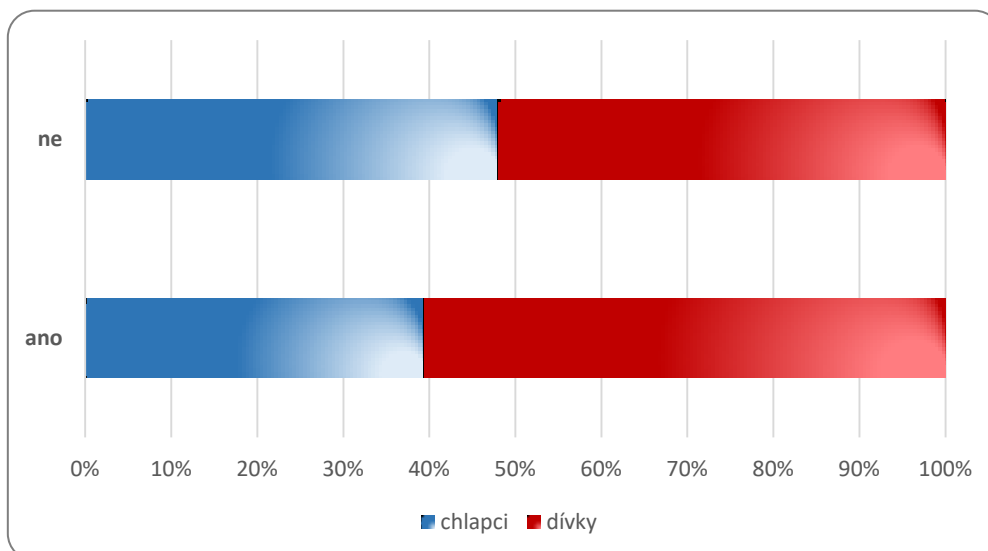

Zdroj: vlastní zpracování

Tab. 38 Vlastní reálná zkušenost s agresivitou nebo šikanou – porovnání podle pohlaví

	ano	ne
chlapci	24	12
dívky	37	13

Graf 49 Vlastní reálná zkušenost s agresivitou nebo šikanou – porovnání podle pohlaví

Zdroj: vlastní zpracování

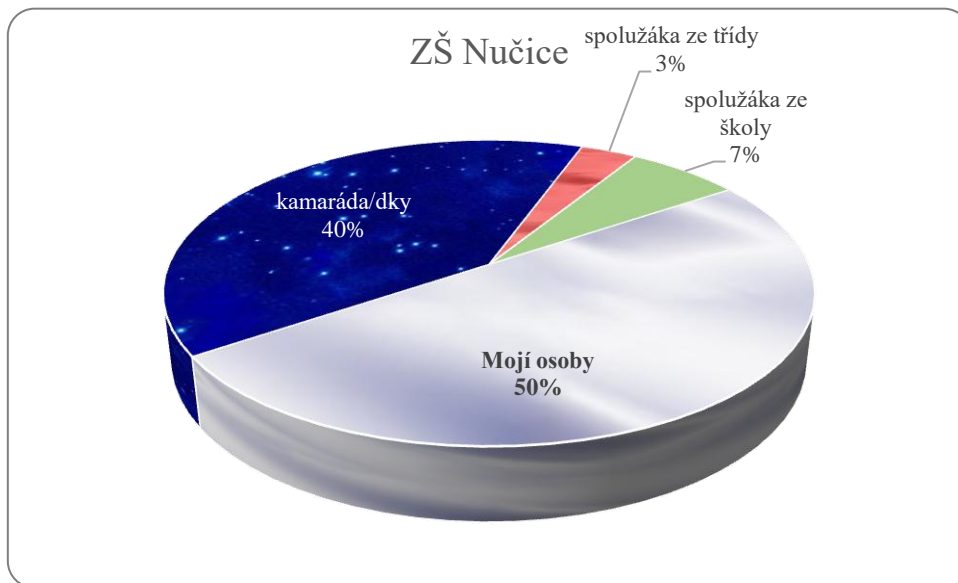
Otázka 14 ověřovala, zda mají děti vlastní reálnou zkušenost s agresivním nebo šikanujícím chováním. Z odpovědí vyplynulo, že děti v městské škole mají vlastní reálnou zkušenost větší (82 %) oproti venkovské škole (59 %). Z chlapců má zkušenost se šikanou 50 % a 74 % dívek.

Otázka 15
Pokud ano, koho se situace týkala?

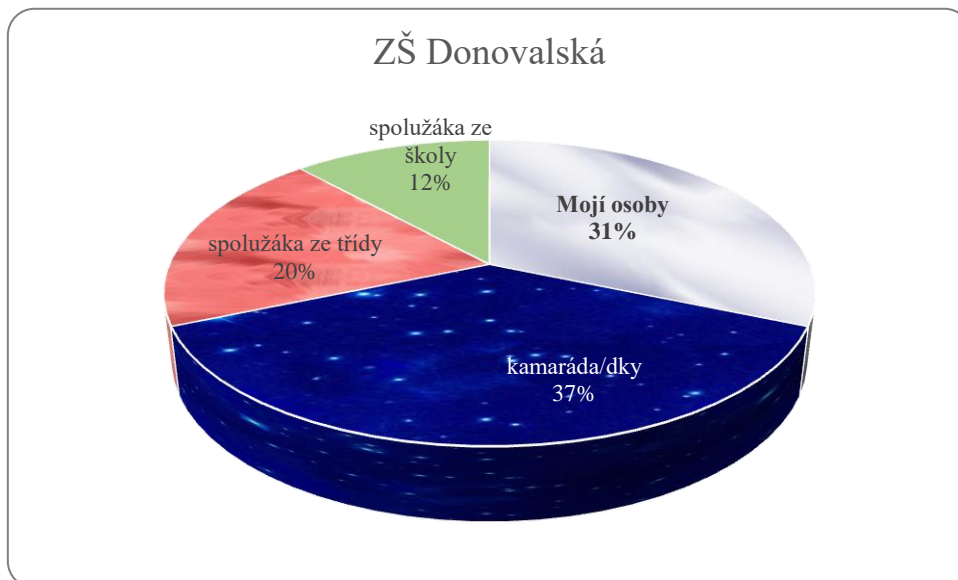
Tab. 39 Specifikace reálné zkušenosti – porovnání podle škol

	mojí osoby	kamaráda/dky	spolužáka ze třídy	spolužáka ze školy
ZŠ Nučice	15	12	1	2
ZŠ Donovalská	16	19	10	6

Graf 50 Specifikace reálné zkušenosti – porovnání podle škol

Graf 51 Specifikace reálné zkušenosti – porovnání podle škol

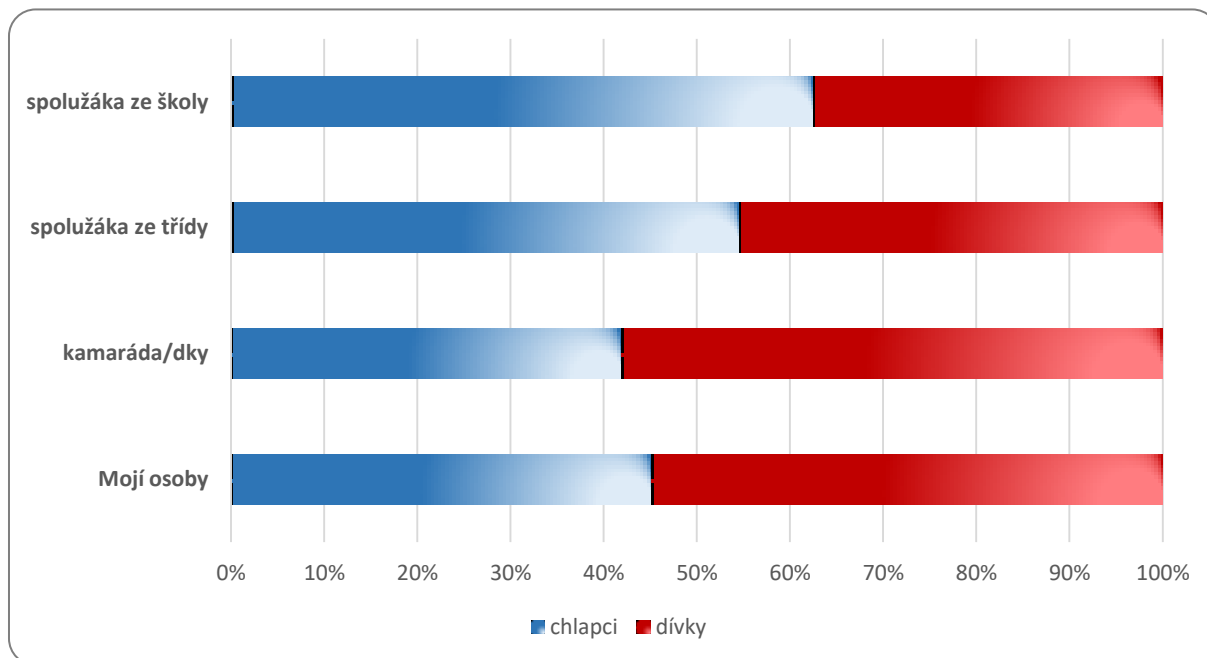

Zdroj: vlastní zpracování

Tab. 40 Specifikace reálné zkušenosti – porovnání podle pohlaví

	mojí osoby	kamaráda/dky	spolužáka ze třídy	spolužáka ze školy
chlapci	14	13	6	5
dívky	17	18	5	3

Graf 52 Specifikace reálné zkušenosti – porovnání podle pohlaví

Zdroj: vlastní zpracování

Žáci měli v této otázce upřesnit, koho se nepříjemná situace týkala. Žáci z Nučic uvedli, že se jednalo o jejich osobu (50 %) a jejich kamaráda nebo kamarádku (40 %), žáci z Donovalské uváděli nejvíce kamaráda nebo kamarádku (37 %) a po té svoji osobu (31 %).

Dívky nejčastěji uváděly kamarádku (42 %) a vlastní osobu (39 %), chlapci nejvíce označovali vlastní osobu (37 %) a kamaráda (34 %).

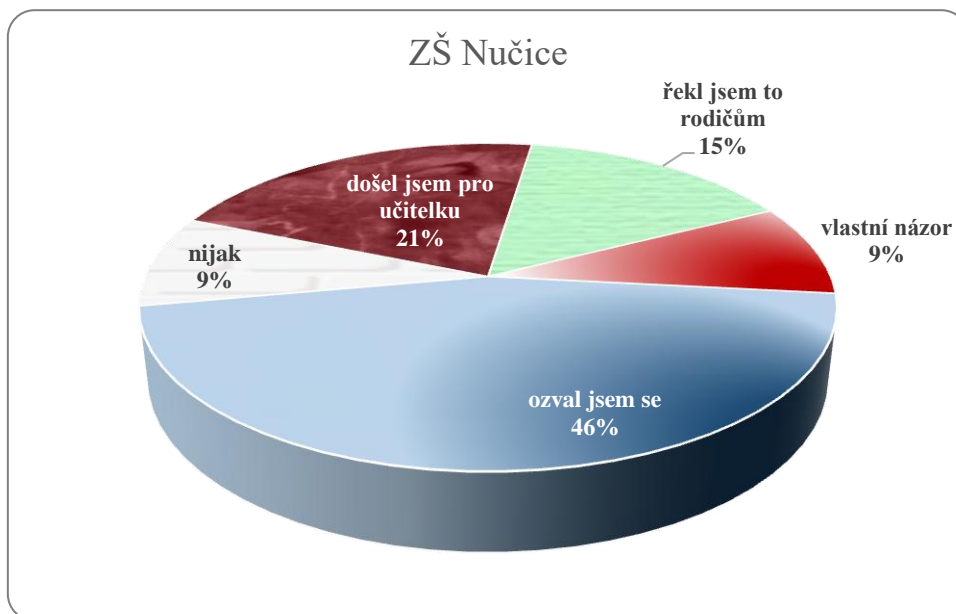
Otázka 16

Jak jsi na situaci zareagoval/a?

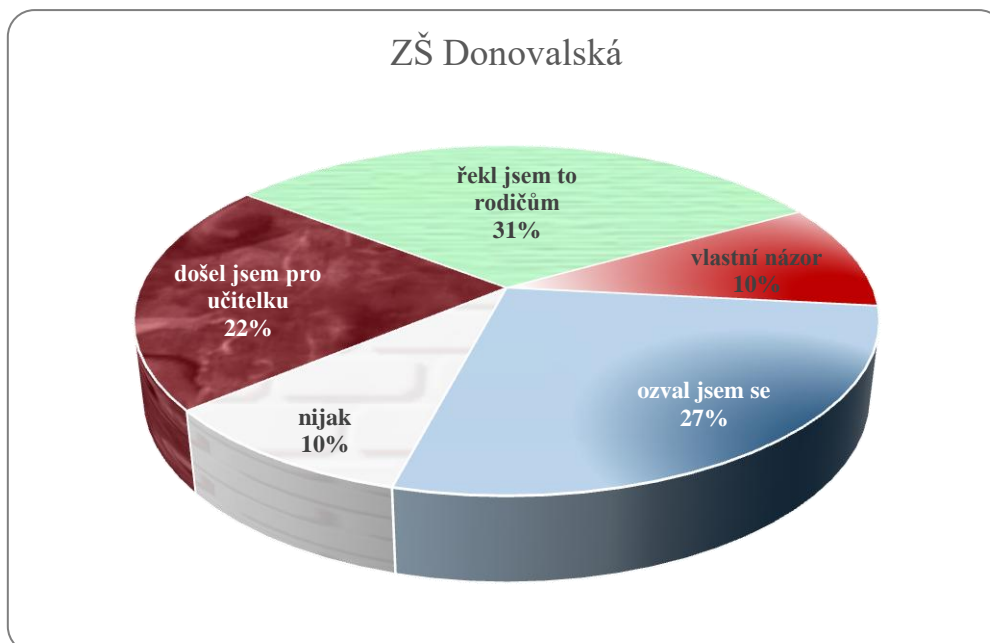
Tab. 41 Reakce na vzniklou situaci – porovnání podle škol

	ozval jsem se	nijak	došel jsem pro učitelku	řekl jsem to rodičům	vlastní názor
ZŠ Nučice	15	3	7	5	3
ZŠ Donovalská	14	5	11	16	5

Graf 53 Reakce na vzniklou situaci – porovnání podle škol

Graf 54 Reakce na vzniklou situaci – porovnání podle škol

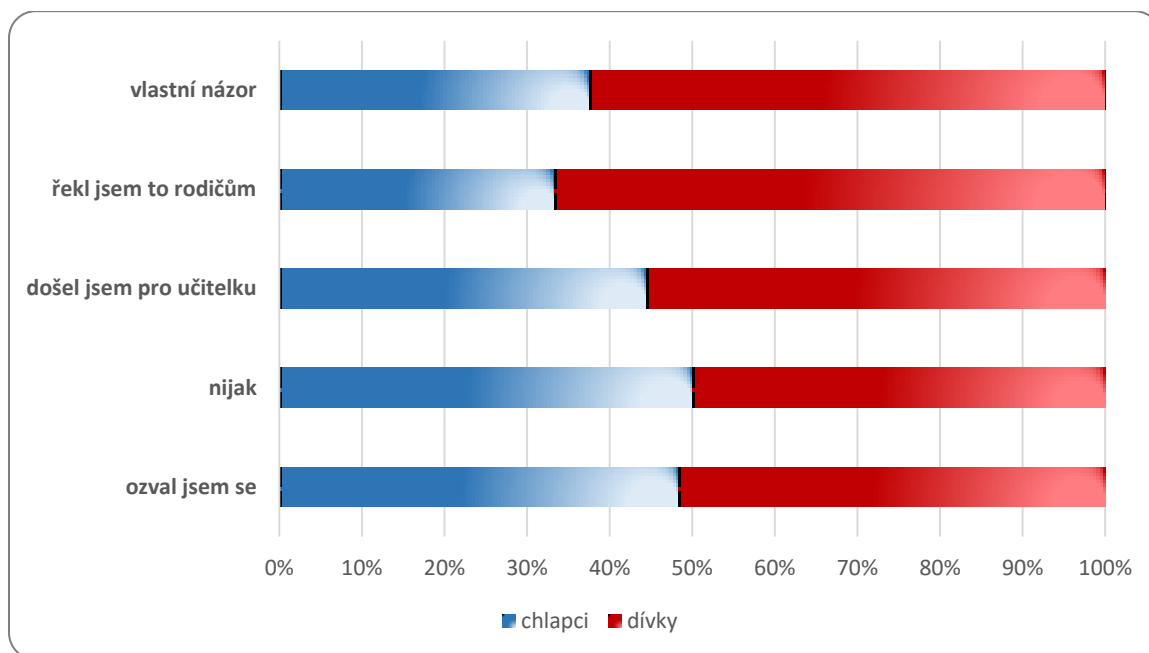

Zdroj: vlastní zpracování

Tab. 42 Reakce na vzniklou situaci – porovnání podle pohlaví

	ozval jsem se	nijak	došel jsem pro učitelku	řekl jsem to rodičům	vlastní názor
chlapci	14	4	8	7	3
dívky	15	4	10	14	5

Graf 55 Reakce na vzniklou situaci – porovnání podle pohlaví

Zdroj: vlastní zpracování

Otázka 16 zjišťovala, zda jedinec na situaci nějak zareagoval a případně jak. Většina dětí si prožitou (nebo viděnou) situaci nenechá líbit a řeší ji. Ať už sami nebo s pomocí pedagoga. Zhruba 10 % všech dotázaných by situaci neřešilo.

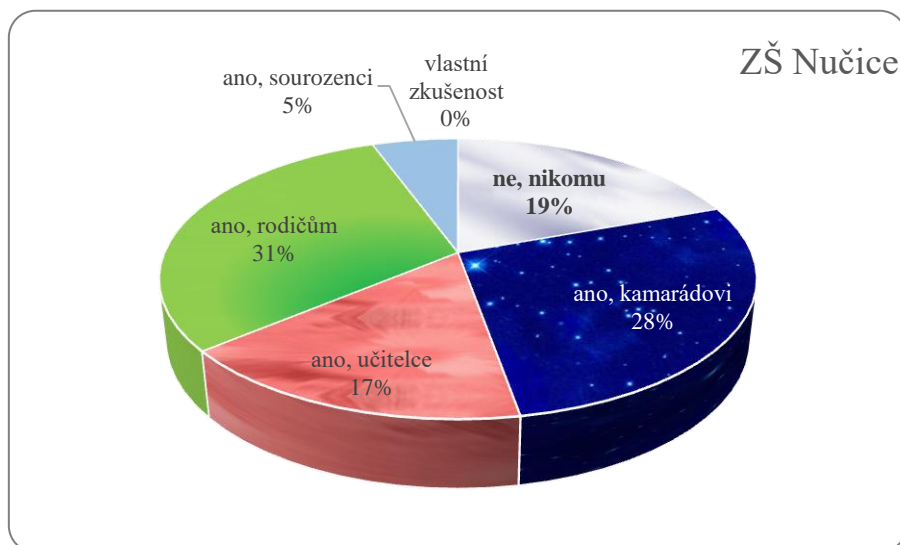
Otázka 17

Svěřil/a ses někomu? Co se ti stalo nebo čeho jsi byl/a svědkem?

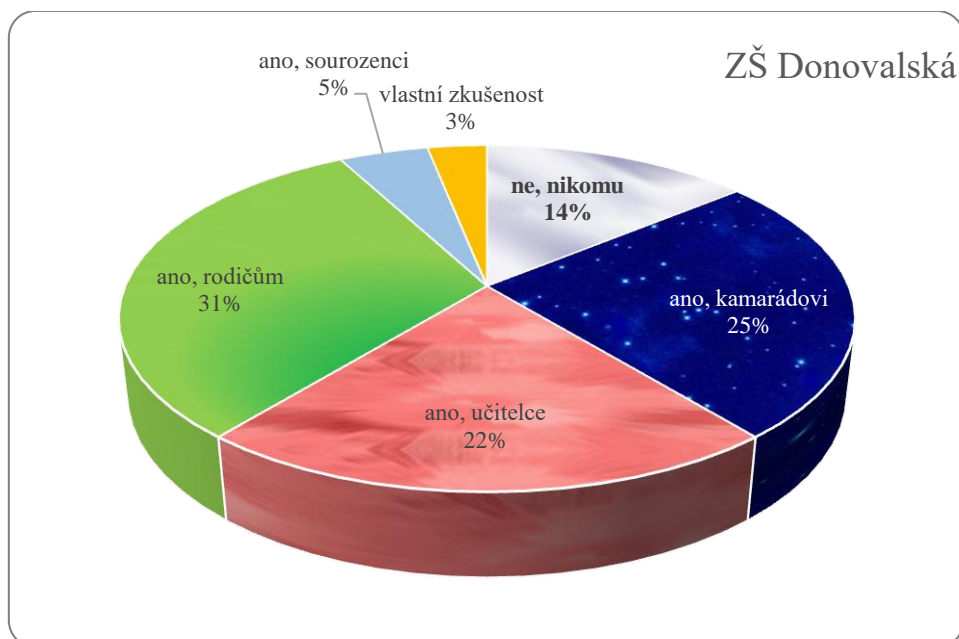
Tab. 43 Sdílení pocitů a dojmů ze vzniklé situace – porovnání podle škol

	ne, nikomu	ano, kamarádovi	ano, učitelce	ano, rodičům	ano, sourozenci	vlastní zkušenost
ZŠ Nučice	7	10	6	11	2	0
ZŠ Donovalská	9	16	14	20	3	2

Graf 56 Sdílení pocitů a dojmů ze vzniklé situace – porovnání podle škol

Graf 57 Sdílení pocitů a dojmů ze vzniklé situace – porovnání podle škol

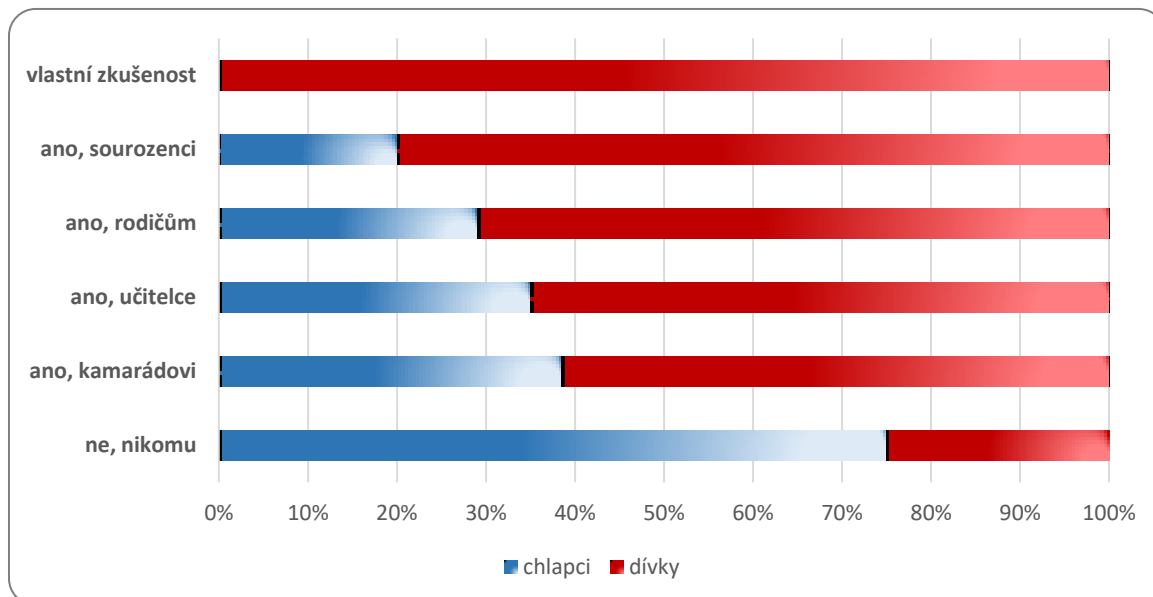

Zdroj: vlastní zpracování

Tab. 44 Sdílení pocitů a dojmů ze vzniklé situace – porovnání podle pohlaví

	ne, nikomu	ano, kamarádovi	ano, učitelce	ano, rodičům	ano, sourozenci	vlastní zkušenost
chlapci	12	10	7	9	1	0
dívky	4	16	13	22	4	2

Graf 58 Sdílení pocitů a dojmů ze vzniklé situace – porovnání podle pohlaví

Zdroj: vlastní zpracování

Záměrem poslední otázky bylo zjistit, zda se dítě v případě ubližování (prožitého nebo viděného) svěří.

Většina dětí v obou školách by se o situaci někomu svěřila, nejčastěji rodičům (31 % na obou školách), kamarádovi (zhruba ¼ odpovědí na obou školách) a paní učitelce (rovněž zhruba ¼ odpovědí). Část dětí, která by se nesvěřila, byla o něco větší v ZŠ Nučice (19 %) než v ZŠ Donovalská (14 %).

Dívky by se svěřily rodičům (36 %). Chlapci uvedli, že by se nesvěřili (31 %) a až jakou druhou možnost uvedli svěřeni se kamarádovi (25 %).

5 Shrnutí

Žáci prvního stupně základní školy pojmy agrese a šikana znají. S pojmy se setkali v teoretické rovině, znají jejich význam a někteří mají i reálnou zkušenost, která se týkala jich samotných nebo jejich kamaráda či kamarádky.

Někteří mají zkreslenou představu (dívka uvedla k významu agrese: kamarádka se lehko naštvě) a možné konfliktní situace vnímají citlivěji. Co by jiným nevadilo, se jich už negativně dotýká. Většina dětí ale k pojmům přiřadila správný význam.

Děti s vyplňováním dotazníku neotálely, bylo vidět, že tuto problematiku znají od pedagogů a zaznamenání odpovědí jim nečinilo větší obtíže. Z krátké diskuze vyplynulo, že vědí, na koho se můžou s důvěrou obrátit o pomoc.

První hypotéza *Žáci ze škol na vesnicích se s šikanou setkávají méně než žáci, kteří navštěvují školu ve velkém městě* – byla potvrzena. Dle odpovědí respondentů na otázky č. 4 a č. 14 lze tuto hypotézu potvrdit.

Druhá hypotéza *Agrese a šikana se vyskytují častěji mezi chlapci než mezi dívkami* – nebyla potvrzena. Znalost pojmu šikana byla srovnatelná. Reálná zkušenost se šikanou v okolí a jejich vlastní zkušenost byla u dívek vyšší. Výsledek průzkumu mohl být ovlivněn složením skupiny respondentů – celkem bylo osloveno 83 dětí, z toho 50 dívek a 33 chlapců.

6 Navrhovaná opatření

Pro prevenci a snížení výskytu šikany bych navrhovala zařadit do škol programy proti šikaně zaměřené na děti všech věkových skupin. Dívky a chlapci by měli být zastoupeni vyváženě. Dále bych zvažila zvláštní program pro děti, které již šikanované byly, aby se mohly s negativní zkušeností vypořádat s pomocí odborníka (pedagoga či psychologa) a nestaly se obětí opakovaně.

Pro účinnou prevenci a řešení šikany je důležitá vzájemná spolupráce mezi školou, dětmi a rodiči. Bylo by vhodné podrobně informovat rodiče (např. formou přednášky či semináře) o tomto jevu z teoretického i praktického hlediska (zařadit prezentaci kazuistik a reálných příběhů).

Na každé škole by měl být proškolený pedagog, který by se dále vzdělával v nových poznatcích a přístupech v této problematice.

7 Diskuze

Odborné texty, které byly prostudovány k této práci, se shodují, že je důležité agresi a šikanu zachytit včas. Rizikové chování dětí se neodhaluje jednoduše, zkušený pedagog by ale neměl podceňovat žádnou nestandardní situaci ve školní třídě a dětském kolektivu obecně.

Dotazníkové šetření a diskuze s dětmi naznačila, že děti jsou dobře informované a vědí, jak se zachovat. Potěšujícím zjištěním je, že by se velká většina při záměrně způsobeném nepříjemném chování ozvala a situaci by dále řešila.

Závěr

Šikana je komplexní problém dnešní doby. Je to problém pedagogický, psychologický, sociologický a zejména mravní. Snaha o porozumění tomuto jevu se potkává s morálními nedostatky ve společnosti jako je ztráta solidarity silných se slabými, pokřivené pojetí demokracie, podkopávání autorit, uvolnění a ochladnutí rodinných vztahů, množství času tráveného pasivní zábavou atd. Prvním předpokladem k nápravě je uvědomění si problému šikany a neméně důležité je rozhodnutí postavit se k situaci čelem a řešit ji hned v počátku, kdy ještě nenapáchala velké škody.

Předcházení vzniku šikany je jedním z velkých úkolů školy při výchově dítěte. Podaří-li se omezit a eliminovat šikanu, ubude i vandalského ničení věcí, klesne počet krádeží, zlepši se celková atmosféra, kázeň a pořádek ve škole, zvýší se spokojenost dětí s pobytem ve škole.

Šikana však neprobíhá jen mezi dětmi a studenty navzájem, v podobných věkových skupinách. Můžeme se setkat i s případy, kdy žáci vyšších ročníků základní školy, učni nebo studenti středních škol šikanují pedagoga. Odborná i laická veřejnost zaznamenala případ šikany na pražském učilišti, který skončil tragicky, úmrtím kantorky. Je nesmírně důležité takovým jevům předcházet, eliminovat je v počátečním stadiu a nebát se požádat o pomoc. Rovněž sdílení zkušeností s ostatními pedagogy a školami, účast na odborných kurzech a seminářích k této problematice je jedním z klíčů k minimalizaci výskytu šikany.

Když odhlédneme od prostředí škol a vzdělávání, se záměrnými naschválky a šikanujícími situacemi se můžeme setkat i ve světě dospělých (a chtělo by se dodat vyspělých, rozumných bytostí). Může to začít opakovanými sousedskými problémy v domě (hlučnost ve večerních hodinách), na zahradě (zapáchající odpad těsně u plotu, topení různými nevhodnými surovinami), přes konflikty na pracovišti (mobbing, bossing), ústrky a příkoří na pacientech v nemocnicích nebo klientech domovů pro seniory a v neposlední řadě domácím násilím mezi partnery. Obdobně jako v dětském kolektivu je i v jednání dospělých často tenká hranice mezi „pouze“ nepříjemným jednáním a počínající šikanou. Téma šikany mezi dospělými by beze sporu vydalo na samostatnou odbornou práci.

Šikana je fenoménem dneška a je na každém z nás, aby jí nepřehlížel, ať už v roli pedagoga nebo rodiče. Měli bychom si všimnout okolí a nebát se zastat slabšího jedince. Dětem bychom měli vštěpovat zdravé zásady morálního chování a vést je k respektu a úctě k druhým.

Seznam použitých zdrojů

Tištěné zdroje

- ANTIER, Edwinge, 2004. *Agresivita dětí*. 1. vyd. Praha: Portál. ISBN 80-7178-808-2.
- BENDL, Stanislav, 2003. *Prevence a řešení šikany ve škole*. 1. vyd. Praha: ISV. ISBN 80-86642-08-9.
- FIELDOVÁ, Evelyn M., 2009. *Jak se bránit šikaně*. 1. vyd. Praha: Euromedia. ISBN 978-80-249-1176-2.
- HARTL, Pavel, HARTLOVÁ, Helena, 2015. *Psychologický slovník*. 3. aktual. vyd. Praha: Portál. ISBN 978-80-262-0873-0
- KOLÁŘ, Michal, 2001. *Bolest šikanování*. 1.vyd. Praha: Portál. ISBN 80-7178-513-X.
- KOLÁŘ, Michal, 2011. *Nová cesta k léčbě šikany*. 1. vyd. Praha: Portál . ISBN 978-80-7367-871-5.
- MARTÍNEK, Zdeněk, 2009. *Agresivita a kriminalita školní mládeže*. 1. vyd. Praha: Grada. ISBN 978-80-247-2310-5
- ŘÍČAN, Pavel, 1995. *Agresivita a šikana mezi dětmi. Jak dát dětem ve škole pocit bezpečí*. 1. vyd. Praha: Portál. ISBN 80-7178-049-9.
- ŘÍČAN, Pavel, JANOŠOVÁ, Pavlína, 2010. *Jak na šikanu*. 1. vyd. Praha: Grada Publishing. ISBN 978-80-247-2991-6.
- SVOBODA, Jan, 2014. *Agrese a agresivita v předškolním a mladším školním věku*. 1. vyd. Praha: Portál. ISBN 978-80-262-0603-3.
- VÁGNEROVÁ, Marie, 2014. *Současná psychopatologie pro pomáhající profese*. 1. vyd. Praha: Portál. ISBN 978-80-262-0696-5

Elektronické zdroje

- WIKIPEDIE – *otevřená encyklopedie* [online]. [vid. 1.6.2017]. Dostupné z: <https://cs.wikipedia.org/wiki/Šikana>

Příloha

Dotazník

DOTAZNÍK k bakalářské práci

1. Setkal/a ses s pojmem „agrese“? ano - ne (zakroužkuj)

2. Pokud **ano**, kde ses s pojmem setkal/a? (označ křížkem do čtverečku)

- televize, rádio, noviny, časopis
- internet
- doma (od rodičů nebo sourozenců)
- škola (paní učitelka, výchovný poradce)
- kamarád/kamarádka

3. Co podle tebe "agrese" znamená? (zakroužkuj nebo napiš vlastními slovy)

- a) nepřátelské a útočné chování jednoho vůči druhému
- b) nekamarádské chování
- c) zlé a zákeřné chování
- d)napiš vlastními slovy

4. Setkal/a ses s pojmem „šikana“? ano - ne

5. Pokud **ano**, kde ses s pojmem setkal/a?

- televize, rádio, noviny, časopis
- internet
- doma (od rodičů nebo sourozenců)
- škola (paní učitelka, výchovný poradce)
- kamarád/kamarádka

6. Co podle tebe "šikana" znamená?

- a) nepřátelské chování jednoho vůči druhému
- b) omezování nebo týrání (psychicky nebo fyzicky) slabšího jedince v kolektivu
- c) přehlížení (ignorování) zlého chování
- d)napiš vlastními slovy

7. Setkal/a ses s agresivním chováním ve svém okolí? ano - ne

8. Pokud **ano**, agresivní chování se týkalo:

- tvój osoby
- tvého kamaráda/kamarádky (tobě blízké osoby)
- tvého spolužáka/spolužačky ze třídy
- spolužáka/spolužačky z ročníku nebo ze školy

9. Setkal/a ses se šikanou ve svém okolí? ano - ne

10. Pokud **ano**, šikana se týkala:

- tvój osoby
- tvého kamaráda/kamarádky (tobě blízké osoby)
- tvého spolužáka/spolužačky ze třídy
- spolužáka/spolužačky z ročníku nebo ze školy

11. Byla situace podle tebe řešená rychle? Pomohlo okolí (spolužáci, učitelé, škola, rodiče)?

ano - ne

12. Kdo by si měl podle tebe šikany všimnout a problém řešit?

- spolužáci, kamarádi
- pan učitel/ paní učitelka
- rodiče
-napiš vlastní názor

13. Jak bys popsal/a následující situace? Napiš známky jako ve škole k následujícím situacím

1 - o nic nejde, jen vtípek

2 - takové jednání by mi vadilo

3 - nepříjemné, takové jednání by mi velmi vadilo

4 - hrozné, takové jednání by mi vadilo a zraňovalo mě

- náhodné shození věcí z lavice na zem
- ojedinelé vzetí mých věcí druhým bez dovolení (pomůcky do školy, svačina...)
- nadávky na mojí osobu
- urážky na adresu mojí rodiny
- vysmívání se mému neúspěchu (špatná známka, nešikovnost v tělocviku...)
- zastrašování
- fackování
- schování peněženky, klíčů (nebo jiných mých důležitých věcí)
- opakované vzetí svačiny nebo pomůcek
- postrčení při kolektivní hře na tělocviku (fotbal, vybíjená...)

14. Setkal/a ses s některou situací popsanou v otázce 13?

ano - ne

15. Pokud **ano**, koho se situace týkala?

- mojí osoby
- mého blízkého kamaráda/ mojí blízké kamarádky
- jiná třída stejného ročníku
- jiná třída vyššího ročníku

16. Jak ses se situací zareagoval/la?

- ozval/a jsem se (nechte toho, nechte ho/ji být)
- nijak (dělal/a jsem, že nic nevidím)
- došel/a jsem pro paní učitelku/ pana učitele
- řekl/řekla jsem o tom doma rodičům
-napiš vlastní zkušenost

17. Svěřil/a ses někomu? Co se ti stalo nebo čeho jsi byl/byla svědkem.

- ne, nikomu
- ano, kamarádovi/kamarádce
- ano, paní učitelce/ panu učiteli
- ano, rodičům
- ano, staršímu sourozenci
-napiš vlastní zkušenost

Jsem chlapec – dívka (zakroužkuj)

Navštěvuji 4. - 5. třídu (zakroužkuj správnou variantu)

Děkuji za vyplnění dotazníku.

Pokud chceš, napiš svoje názory k tématu.....
.....
.....
.....